

Leikin havainnointilomake päiväkotiin

Johanna Kähärä-Laitinen

2023 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Leikin havainnointilomake päiväkotiin

Johanna Kähärä-Laitinen

Sosionomi AMK

Opinnäytetyö

Maaliskuu, 2023

Johanna Kähärä-Laitinen

Leikin havainnointilomake päiväkotiin

Vuosi

2023

Sivumäärä

60

Opinnäytetyö lähti liikkeelle päiväkodin leikin havainnoinnin yhtenäistämistarpeesta. Päiväkodissa oli huomattu, että leikin havainnointikäytännöt olivat hajanaisia. Toiveena oli leikin havainnointikäytäntöjen yhtenäistäminen kehittämällä leikin havainnointilomake yhteistyössä päiväkodin henkilökunnan kanssa.

Opinnäytetyö on kehittämistyö, jonka yhteistyökumppanina toimi uusimaalainen päiväkoti. Opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää leikin havainnointilomake päiväkodin käyttöön. Työn tavoitteena oli yhtenäistää päiväkodin leikin havainnointikäytäntöjä. Opinnäytetyö toteutettiin yhteiskehittämisprosessina päiväkodin henkilökunnan kanssa, jotta heidän tarpeensa ja näkemyksensä tulivat huomioiduiksi havainnointilomakkeen suunnittelussa.

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys käsitteli varhaiskasvatussuunnitelmia, leikkiä varhaiskasvatuksessa, leikkitaitoja ja kaveritaitoja. Teoriaosuudessa käsiteltiin myös havainnointia, dokumentointia, keskittyen pedagogiseen dokumentointiin, ja arviointia varhaiskasvatuksessa.

Opinnäytetyössä käytettiin konstruktivistista lähestymistapaa. Aineistonkeruu alkoi yhteisellä suunnittelutyöpajalla, jossa päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajilta kerättiin tietoa ja toiveita leikin havainnointilomakkeen sisällöstä teemahaastattelun keinoin. Työpajassa kerätty aineisto käsiteltiin sisällönanalyysin keinoin luokittelemalla. Luokittelujen pohjalta tehtiin ensimmäinen versio leikin havainnointilomakkeesta. Ensimmäisen version valmistuttua päiväkodin henkilökunta sai lomakkeen testikäyttöön. Testikäytöstä annettiin palautetta päiväkirjojen muodossa. Päiväkirjoista saadun palautteen perusteella lomaketta muokattiin paremmin tarpeita vastaavaksi.

Yhteistyökumppani piti lomaketta onnistuneena ja hyvänä uutena työkaluna. Saadun palautteen perusteella leikin havainnointilomake koettiin selkeäksi, helppokäyttöiseksi ja monipuoliseksi työkaluksi lasten leikin havainnointiin. Yhdessä luotu leikin havainnointilomake antaa päiväkodille yhtenäisen työvälineen leikin havainnointiin. Tulevaisuudessa leikin havainnointilomaketta tullaan levittämään yhteistyöpäiväkodin lisäksi myös kunnan muihin varhaiskasvatyksiköihin.

Asiasanat: varhaiskasvatus, leikki, havainnointi, dokumentointi, arviointi

Johanna Kähärä-Laitinen

Play observation form for day care

Year

2023

Pages

60

This thesis was a development work that was commissioned by the daycare center from Uusimaa. The purpose of this thesis was to develop a play observation form for the use of the daycare center. The thesis aimed to harmonize the practices of observing the play in the daycare center. This thesis was implemented as a co-development process with the staff of the daycare center, to ensure that their needs and views were considered in the developing process of the observation form.

The theoretical framework of the thesis covered early childhood education plans, play in early childhood education, play skills, friendship skills, observation, documentation focusing on pedagogical documentation, and assessment in early childhood education.

This thesis was based on a constructive approach. The collection of the material started at a planning workshop where information and wishes about the content of the play observation form were collected from early childhood education teachers through a theme interview. The data collected in the workshop were processed by content analysis through categorization. The first version of the form was compiled based on categorizations. When the first version of the form was completed, the daycare center's staff received the form for their test use. Feedback from the test use was given in the form of diaries, and based on the feedback received from diaries, the form was adapted to meet the needs.

Based on the feedback about the play observation form, it was described as a clear, easy to use, and versatile tool for observing children's play. A play observation form offers the daycare center a uniform tool for observing the play. In the future, the observation form will also be disseminated to other daycare center units in the municipality.

Keywords: early childhood education, observation, documentation, assessment

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Yhteistyökumppani.....	7
3	Varhaiskasvatussuunnitelmat	7
4	Leikki varhaiskasvatuksessa.....	8
4.1	Leikki varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa.....	8
4.2	Lapsen leikin kehitys	9
4.2.1	Leikkitaidot.....	9
4.2.2	Kaveritaidot	10
5	Havainnointi, dokumentointi ja arviointi varhaiskasvatuksessa	12
5.1	Havainnointi	13
5.2	Dokumentointi.....	14
5.3	Arviointi	16
6	Tarkoitus ja tavoite	18
7	Kehittämistehtävän toteutus	18
7.1	Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat	19
7.1.1	Kehittämistyö	19
7.1.2	Konstruktiiivinen lähestymistapa	20
7.2	Tiedonkeruumenetelmät ja kehittämistehtävän toteutus.....	21
7.2.1	Suunnitteluvaihe.....	22
7.2.2	Toteutusvaihe	25
7.2.3	Pilotointi.....	26
7.3	Kehittämistehtävän arviointi	27
7.4	Luotettavuus ja eettisyys	30
8	Pohdinta	32
	Lähteet.....	35
	Kuviot	39
	Liitteet	40

1 Johdanto

Lasten ja nuorten yksinäisyydestä ja kiusaamisesta on viime aikoina ollut paljon puhetta julkisuudessa. Esimerkiksi Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen kouluterveyskyselyn (2021) mukaan sekä yksinäisyys että kiusaaminen ovat lisääntyneet. Yksinäisyys ja kiusaaminen voivat kuitenkin alkaa jo varhaiskasvatusiässä. Vertaissuhteiden laadulla ja vertaisten hyväksynnällä tai torjunnalla on lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kannalta suuri merkitys. Vertaisryhmän torjunta voi vaikuttaa heikentävästi lapsen kehitykseen ja ihmissuhteisiin myös myöhemmin elämässä. Pienet lapset vielä harjoittelevat näitä taitoja ja tämän takia lasten vertaissuhteisiin ja kaveritaitoihin on tärkeää kiinnittää huomiota jo varhain. Vastavuoroisten ja onnistuneiden kokemuksien saaminen muiden lasten kanssa toimimisessa rohkaisevat lasta hakeutumaan uudelleen vuorovaikutukseen toisten lasten kanssa. (Laaksonen 2022, 62-65.)

Myös varhaiskasvatuksen resurssipula on ollut viime aikoina uutisotsikoissa. Henkilöstövaje vääjäämättä vaikuttaa varhaiskasvatukseen. Subjektiviisen lapsituntemuksen lisäksi varhaiskasvatuksen laadun takaamiseksi on tärkeää kerätä tietoa objektiivisesti, havaintoja kirjaimalla (Lautamo & Laaksonen 2018, 13). Lasten havainnointi on tärkeä osa varhaiskasvatusta ja jos työntekijät lasten ympärillä vaihtuvat koko ajan jää tämä asia toteuttamatta ja lasten tuen tarpeet voivat jäädä huomaamatta ja mielenkiinnonkohteet huomioimatta toiminnan suunnittelussa.

Opinnäytetyö on kehittämistyö, jonka yhteistyökumppanina toimi uusimaalainen päiväkotitoiminta. Opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää leikin havainnointilomake päiväkodin käyttöön. Työn tavoitteena oli yhtenäistää päiväkodin leikin havainnointikäytäntöjä. Opinnäytetyö toteutettiin yhteiskehittämisprosessina päiväkodin henkilökunnan kanssa, jotta heidän tarpeensa ja näkemyksensä tulivat huomioituksi lomakkeen suunnittelussa.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää leikin havainnointilomake, joten lähdin teoreettisessa taustassa liikkeelle leikistä varhaiskasvatuksessa. Tämän jälkeen avaan havainnointia ja dokumentointia keskittyen pedagogiseen dokumentointiin. Arvioinnin ollessa tärkeä osa varhaiskasvatuksen suunnittelua ja laatua sekä kietoutuen yhteen havainnoinnin ja dokumentoinnin kanssa, avaan lopuksi vielä arvioinnin käsitettä.

Kyseessä on kehittämistyö, jossa on usein syklimäinen rakenne. Kehittämistyö lähti liikkeelle teoriaan ja olemassa oleviin havainnointilomakkeisiin tutustumisella. Ensimmäistä versiota lomakkeesta lähdettiin luomaan varhaiskasvatuksen opettajien kanssa yhteisessä työpajassa saatujen tietojen pohjalta. Lomakkeen ensimmäisen version valmistuttua varhaiskasvattajat saivat lomakkeen testattavakseen, josta saadun palautteen perusteella lomaketta vielä muokattiin paremmin tarpeita vastaavaksi.

2 Yhteistyökumppani

Opinnäytetyö on kehittämistyö, jonka yhteistyökumppanina toimi uusimaalainen päiväkotia. Kyseessä on kunnallinen varhaiskasvatusyksikkö, jossa toimii yhdeksän varhaiskasvatusryhmää. Varhaiskasvatusyksikön lasten iät ovat alle yksivuotiaista eskari-ikäisiin.

Leikin havainnointi on tärkeä osa varhaiskasvatusta, päiväkodin johtajan mukaan tähän ei kuitenkaan kiinnitetty tarpeeksi huomiota päiväkodissa. Päiväkodin arjessa oli huomattu, etteivät heidän leikin havainnointikäytäntönsä ole yhtenäisiä ja tähän asiaan he toivoivat muutosta. Opinnäytetyö lähti liikkeelle päiväkodin leikin havainnoinnin yhtenäistämistarpeesta.

3 Varhaiskasvatussuunnitelmat

Varhaiskasvatus on tärkeä ajanjakso lapsen oppimisen ja kasvun polulla sekä osa suomalaista koulutusjärjestelmää (Opetushallitus 2022, 3). Varhaiskasvatuslaissa (540/2018) varhaiskasvatus on määritelty lapsen suunnitelmalliseksi ja tavoitteelliseksi kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaksi kokonaisuudeksi, jossa erityispedagogiikka painottuu.

Varhaiskasvatuksen tehtävinä ovat muun muassa lapsen oppimisen, kasvun ja kehityksen tukeminen, lasten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen sekä syrjäytymisen ehkäisy. Myös huoltajien tukeminen kasvatustyössä sekä heidän työelämänsä tai opiskeluun osallistumisen mahdollistaminen kuuluvat varhaiskasvatuksen tehtäviin. (Opetushallitus 2023a.)

Varhaiskasvatussuunnitelmakokonaisuus koostuu kolmesta tasosta, jotka ovat valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma sekä lapsen varhaiskasvatussuunnitelma. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen valtakunnallinen määräys. Paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat ja lapsen varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta. Paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat voidaan laatia kaikkia toimintamuotoja eli päiväkotia, perhepäivähoitoa ja muuta varhaiskasvatusta koskevaksi tai kullekin toimintamuodosta erikseen. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan yhdessä lapsen ja huoltajan kanssa. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjattavat tavoitteet asetetaan henkilöstön pedagogiselle toiminnalle eli miten lapsen oppimista, kehitystä ja hyvinvointia tuetaan oppimisympäristöä muokkaamalla ja pedagogisilla ratkaisuilla (Opetushallitus 2022, 10; Opetushallitus 2023a.)

Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman avuksi tarvitaan dokumentoituja havaintoja, muuten riskinä on, että lapsen asioista neuvoteltaessa korostuvat kasvattajan muistikuvat ja tulkinnat. Systemaattinen havainnointi vähentää virheellisiä tulkintoja ja auttaa kasvattajaa ymmärtämään lapsen käyttäytymiseen vaikuttavia syitä. (Koivunen & Lehtinen 2015, 16-19.)

4 Leikki varhaiskasvatuksessa

Leikin määrittely on vaikeaa. Leikkien eri rooleissa tutkitaan ilmiöitä eri näkökulmista. Leikki on ihmiselle ominainen piirre. Lapselle leikki on tapa hahmottaa maailmaa sekä tapa olla ja elää. Leikki toimintana tuottaa lapselle iloa ja on motivoivaa. Lapset oppivat ja harjoittelevat leikeissä monia taitoja, tietoja sekä asenteita. (Kangas, Lastikka & Karlsson 2021, 61-62; Helenius & Lummelahti, 2013, 14.) Leikkiessä lapset voivat kokeilla asioita, joita eivät vielä tosielämässä osaisi. Leikeissä voi kokeilla, yrittää ja erehtyä turvallisesti. (Opetushallitus 2016, 6.)

Lasten leikin tutkimuksen perustan luoneita tutkijoita ovat muun muassa Fröbel kokonaisvaltaisesta näkökulmasta, Piaget kehityspsykologisesta näkökulmasta ja Vygotsky kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta. Leikin nykynäkökulmia ovat lapsuuden sosiologinen näkökulma, kulttuurihistoriallinen näkökulma, leikkipedagoginen näkökulma sekä neuropsykologinen näkökulma. Leikin merkitystä voi siis tarkastella monista eri näkökulmista ja tutkimussuunnista. (Opetushallitus 2016, 3-4.)

4.1 Leikki varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa

Leikki on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) hyvin keskeisessä asemassa. Varhaiskasvatuksessa tulee mahdollistaa leikkiin keskittyminen ja antaa lapsille tilaa, aikaa ja leikkirauhaa sekä antaa leikin kuulua ja näkyä. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tarjota mahdollisuuksia erilaisiin leikkeihin kaikille lapsille. Oppimisympäristöjen ja välineiden tulee olla riittävän monipuolisia, turvallisia ja pedagogisia mahdollistamaan erilaisia leikkejä. (Opetushallitus 2022, 26-35.) Pedagogisen oppimisympäristön tulee muovautua jatkuvasti lasten tarpeiden ja kiinnostuksen kohteiden mukaisesti (Raittila & Siippainen 2017, 289).

Leikki itsessään on arvokasta. Lapsi opettelee leikin kautta erilaisia taitoja ja oppii ymmärtämään omaa toimintaansa suhteessa ympäröivään maailmaan. (Lautamo & Laaksonen 2018, 8.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022, 17) korostetaan lapsen oikeutta leikkiä ja oppia leikkien sekä leikin merkityksellisyyttä oppimiselle. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022, 18) nostetaan esiin myös leikin pedagoginen merkitys oppimisessa, lasten kokonaisvaltaisessa hyvinvoinnissa ja kehityksessä sekä leikin itseisarvon ymmärtäminen. Varhaiskasvatuksen henkilöstön omat lapsikäsitkset vaikuttavat pitkälti siihen, miten toimintaa varhaiskasvatuksessa järjestetään (Kangas ym. 2021, 65).

Lapsen eri osa-alueiden kehitys tulee leikissä näkyväksi ja tämän takia leikin seuraaminen ja havainnointi on varhaiskasvattajalle tärkeää. Varhaiskasvattaja saa leikkiä havainnoimalla selville lapsen mielenkiinnonkohteita, vertaissuhteita ja leikkitaitoja sekä tietoa lapsen motorisesta, sosioemotionaalisesta, kielellisestä sekä kognitiivisesta kehityksestä. Kasvattajan tulee havainnoida myös lasten valintoja, ovatko leikit ja leikkikaverit aina samoja sekä miten lapset

leikkinsä valitsevat. (Lehtinen & Koivula 2017, 127, 185.) Lautamon ja Laakson (2018, 8) sanoin ”havainnointi avaa oven lapsen vertais- ja leikin maailmaan”.

4.2 Lapsen leikin kehitys

Yleensä lapsen leikin kehitys etenee esineleikin kautta roolileikkiin ja edelleen sääntöleikkiin. Poikkeuksia tähän tuo esimerkiksi yhteisen kielen puute, jolloin voi olla helpompi aloittaa sääntöleikeistä ja kielitaidon karttuessa siirtyä roolileikkiin. Leikkien lapsilähtöisyys on olennaista ja aikuiset ovatkin leikissä mukana tukena. Lehtinen ja Koivula (2017, 180) jaottelevat kasvattajan roolin leikeissä leikin järjestäjäksi, leikkikaveriksi, leikin rikastajaksi, avustajaksi ongelmatilanteissa tai leikin suunnittelijaksi. Toisaalta kasvattajan on myös varmistettava, että lapsilla on riittävät leikkimistaidot ja, että he kehittyvät. Kasvattajan tulee nähdä myös leikin ja oppimisen yhteys. (Lehtinen & Koivula 2017, 179-183.)

Lapsen kasvun ja kehityksen eteneminen on monitahoinen kokonaisuus, johon vaikuttavat yksilölliset piirteet. Kehityksessä on kuitenkin kaikille lapsille yhteisiä etenemissuuntia ja lainalaisuuksia. Varhaiskasvatusikäisten oppimista voidaan tarkastella vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan kannalta keskeisten osa-alueiden näkökulmista, joita ovat sosioemotionaalinen kehitys, kieli ja vuorovaikutus sekä leikki. Sosioemotionaaliseen kehitykseen kuuluu muun muassa tunnetaidot, itsesäätelytaidot ja sosiaaliset taidot. Kielen kehitykseen vaikuttavat yksilön sosioemotionaaliset taidot, kognitiiviset taidot ja rakenteet sekä yleinen kommunikatiivinen kehitys. Leikki on lapsen kehityksen ja kasvun kannalta merkityksellinen ja kokonaisvaltainen kokemisen tapa, joka muovaa lapsen persoonaa. (Koivula & Laakso 2017, 108, 113-123.)

Lasten kaverisuhteet muodostuvat leikin ympärille. Leikin maailmassa lapsi viettää aikaa, saa kavereita sekä oppii uusia asioita. Leikki toimiikin lapselle moniulotteisena toiminta- ja kokemusympäristönä. Lapsen kehityksen ja varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan näkökulmasta leikillä onkin merkittävä rooli. Leikkiminen liittyy lapsen tasapainoiseen kehitykseen, minäkuvan muodostumiseen, erilaisten taitojen harjoitteluun, osallisuuden kokemukseen sekä lapsuudesta nauttimiseen. (Laaksonen 2022, 60.)

4.2.1 Leikkitaidot

Leikkiessä lapsen fyysiset, kognitiiviset ja sosiaaliset taidot kehittyvät. Varhaiskasvattajien asenne ja toiminta vaikuttavat suuresti lasten leikin kehittymiseen. Onnistunut leikki edellyttää usein kasvattajan suoraa tai epäsuoraa ohjausta. Lasten tarpeiden mukainen leikkiympäristön suunnitelmallinen luominen, ylläpitäminen ja muokkaaminen ovat tärkeä osa leikin tukemista. (Koivula & Lehtinen 2015, 163.)

Leikki on lapselle tärkeä oppimisen alue. Lapsen leikkitaidot heijastavat lapsen leikkiin ja toimintaan osallistumisen kyvyn lisäksi myös muita arjen taitoja. (Lautamo & Laaksonen 2018, 20-21.) Lautamo ja Laaksonen (2018, 17) ovat jaotelleet leikin toisiinsa vaikuttavat pääelementit *leikkijän sisäiseen palloon* eli lapsen syvimpään olemukseen, jota hän leikin kautta pyrkii ilmaisemaan, *leikkijän taitoihin* eli motorisiin taitoihin, prosessitaitoihin ja sosiaalisiin vuorovaikutustaitoihin sekä *leikkiympäristöön*. Leikin vuorovaikutteiset havainnoitavat osa-alueet he ovat jakaneet merkitykselliseksi tekemiseksi, mielekkääksi tekemiseksi sekä toiminnallisen pätevyyden osoittamiseksi. Ympäristön ollessa lapselle sopivan haasteellinen, tarjoaa se turvallisen paikan leikkiin. Näin lapsi löytää itselleen merkityksellistä tekemistä. Mielekäs tekeminen on tarkoituksen mukaista toimintaa vastaten ja vaikuttaen ympäristön haasteisiin. Lapsi ottaa opitut taitonsa leikeissä käyttöön sekä tiedostaa toisten lasten leikkitodellisuuksia sekä luo yhteisiä todellisuuksia yhdessä toisten leikkijöiden kanssa. Henkilökohtaisen vaikuttamisen tunteesta, omien mielenkiintojen heräämisestä sekä itse tekemisen kokemuksesta syntyy toiminnallisen pätevyyden tunne. Kokiessaan itsensä päteväksi ja hyväksi vertaisryhmässä lapsen identiteetti kaverina ja leikkijänä vahvistuu. (Lautamo & Laaksonen 2018, 19-20.)

Lautamo ja Laaksonen (2018, 21) jakavat lapsen leikkitaidot leikillisyyteen, tarinallisuuteen, kuvitteellisuuteen, uteliaisuuteen sekä kaverileikkiin. Leikillisyytyy löytyy, kun toimintaympäristö tarjoaa sopivia leikin mahdollisuuksia, lapsi luottaa omiin taitoihinsa ja uskaltaa näyttää tunteitaan leikin aikana sekä kokee olevansa riittävän hyvä. Myös hassuttelu ja huumorin käyttö kuuluvat leikkiin. Tarinallisuuden avulla lapsi harjoittelee myös toiminnan ohjauksen taitojaan harjoitellessaan yksittäisten tekojen liittämistä toisiinsa ja muodostamalla niistä toiminnan tarinoita. Ensimmäisenä täytyy keksiä leikki ja aloittaa leikkitekojen tekeminen, joita liitetään toisiinsa ja muunnellaan, kunnes niistä muodostuu leikin tarinaa. Näin lapsi johtaa tarinaa ja leikin tapahtumat etenevät, joskus ennalta suunnittelemattomien muutoksien kera, jolloin lapsen tulisi pystyä mukauttamaan toimintaansa pysyäkseen leikissä mukana. Kuvitteellisuus leikissä ilmentää lapsen kielellisen ajattelun kehittymistä. Kuvitteellisuus näkyy leikeissä esimerkiksi lapsen omien leikki-ideoiden keksimisellä, ominaisuuksien antamisella esineille esimerkiksi auto on rikki, puuttuvien tavaroiden korvaamisella leikisti, olemalla leikisti joku muu sekä käyttämällä esineitä luovalla tavalla tai symbolisesti. Utelaisuutta kuvastaa lapsen uteliaisuus ympäristöä ja esineitä kohtaan sekä uusiin leikkeihin osallistuminen. Kaverileikki-osa-alueeseen kuuluu osallistuminen yhteiseen leikkiin aktiivisena toimijana, lelujen jakaminen toisten kanssa, neuvottelemisen leikin säännöistä yhdessä muiden leikkijöiden kanssa, uusien leikkein keksiminen ja leikki-ideoiden jakaminen toisten kanssa sekä toisten keksimien leikin sääntöjen ymmärtäminen. (Lautamo & Laaksonen 2018, 21-27.)

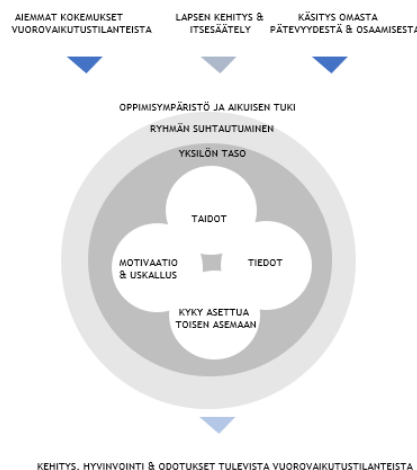
4.2.2 Kaveritaidot

Kaveritaidot ovat osa sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen kokonaisuutta. Kaveritaidot ovat vertaisten parissa tarvittavia taitoja, kuten toisten huomioon ottamisen taidot,

vuorovaikutukseen liittymisen taidot, vuorovaikutuksen ylläpitämisen taidot sekä ryhmässä toimimisen taidot. Kaveritaitojen perustana ovat itsemyötätunto sekä itsetuntemus, jotka lisäävät luottamusta ja empatiaa sekä itseä että muita kohtaan. Toimijuuden ja osallisuuden muodostumisessa kaveritaidoilla on keskeinen rooli. Kaveritaitojen vahvistaminen auttaa ehkäisemään kiusaamista ja yksinäisyyttä. (Salmenrinne, Alaranta & Junttila 2022; Laaksonen 2022, 12.)

Lapsen tuntiessa itsensä hyväksi ja päteväksi vertaisryhmässä hänen identiteettinsä kaverina ja leikkijänä vahvistuu. Leikin ollessa tärkeä oppimisen paikka, tulisi lapsen leikkimisen taitoja myös arvioida sekä tarvittaessa tukea. Leikkimisen taidot, kun heijastavat myös muita arjen toimintataitoja. Kaveritaidot kehittyvät vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Aikuinen voi tukea kaveritaitojen kehittymistä muokkaamalla oppimisympäristöä sekä tarjoamalla mahdollisuuksia taitojen vahvistamiseen. (Lautamo & Laaksonen 2018, 20, 32-33.)

Kaveritaitojen yksilön tason muodostavat lapsen tiedot, taidot, motivaatio sekä kyky asettua toisen asemaan. On kuitenkin huomioitava, että lapsen aikaisemmillä kokemuksilla vuorovaikutustilanteista sekä minäkäsityksellä on vaikutusta lapsen toimintaan kaverisuhteissa. Yksilön tason lisäksi kaveritaitoihin vaikuttavat myös ryhmä, oppimisympäristö sekä aikuisen antama tuki. Kuviossa 1 on havainnollistettu kaveritaitojen elementtejä sekä niihin vaikuttavia tekijöitä. (Lautamo & Laaksonen 2018, 33.)

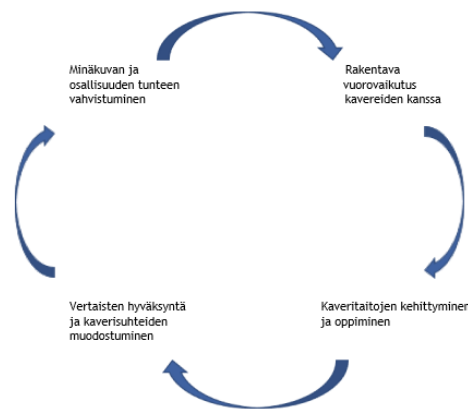

Kuvio 1: Lapsen kaveritaitojen elementit ja niihin vaikuttavat tekijät (Lautamo & Laaksonen 2018)

Lapsi oppii kuuntelemalla, kokeilemalla itse sekä havainnoimalla ympäristöään. Aikuisen esimerkillä ja läsnä olemisellä on tärkeä merkitys lapsen tunnetaitojen ja itsesäätelyn kehittymiseen ja minäkuvan rakentumiseen. Pieni lapsi ei vielä osaa hallita kaikkia tunteitaan esimerkiksi vihaa tai pettymystä, aikuisen tehtävänä on tukea lasta tunteiden käsittelyssä ja

sanoittamisessa. Tunteiden harjoittelussa keskitytään sanoittamisen lisäksi tunnistamaan ja pärjäämään hankalan tunteen kanssa. (Laaksonen 2022, 52-53.)

Lapsen päästessä kehittämään kaveritaitojaan tasapuolisissa vertaissuhteissa ja samalla saamaan kokemuksia kavereiden kanssa toimimisesta, vahvistavat nämä kokemukset hänen minäkuvaansa sekä auttavat lasta suhtautumaan myönteisesti vertaisten kanssa toimimiseen. Näin kaverisuhteet vahvistavat kaveritaitojen ja minäkuvan kehittymistä. Myös todennukainen minäkuva ja kaveritaidot tukevat lapsen kaveritaitojen kehittymistä. Kuviossa 2 on kuvattu tarkemmin tätä prosessia, jota kutsutaan myönteisen vuorovaikutuksen kehäksi. (Laaksonen 2022, 58-59.)

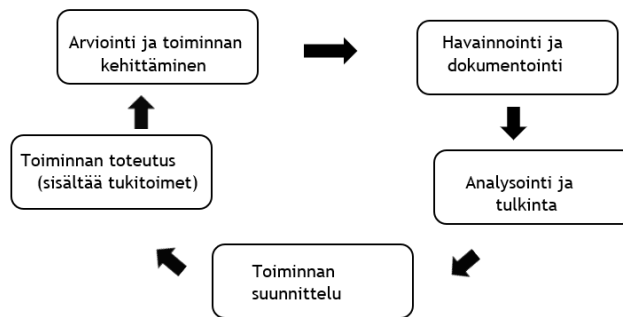

Kuvio 2: Myönteisen vuorovaikutuksen kehä (Laaksonen 2022)

5 Havainnointi, dokumentointi ja arviointi varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2022) mukaan lasten leikkiä tulee havainnoida ja dokumentoida. Varhaiskasvatuksessa leikin havainnointi edistää henkilöstön käsitystä lapsen tunteista, kokemuksista, ajattelusta ja kiinnostuksen kohteista. Havaintojen pohjalta leikkejä ja toimintaa voidaan suunnitella lasten tarpeita ja mielenkiinnonkohteita vastaaviksi. Varhaiskasvatustoiminnan suunnittelu, havainnointi, dokumentointi sekä arviointi kuuluvat pedagogisen tuen muotoihin. (Opetushallitus 2022, 41, 62.)

Havainnointi on kaiken lasten kanssa tehtävän toiminnan suunnittelun ja toteutuksen perusta. Prosessi havainnoinnista toiminnan kehittämiseen on syklimäinen, alkaen havainnoinnista edeten dokumentointiin, analysointiin, toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen sekä tukitoimien määrittämisen ja arvioinnin jälkeen toiminnan kehittämiseen. (Koivunen & Lehtinen 2015, 15.) Kuviossa 3 on kuvattuna syklinen kehä havainnoinnista toiminnan kehittämiseen.

Kuvio 3: Havainnoinnista toiminnan kehittämiseen (Koivunen & Lehtinen 2015)

5.1 Havainnointi

Havainnointia käytetään tilanteissa, joissa ilmiöstä ei ole tietoa tai sitä on vain vähän. Havainnoinnin avulla voidaan saada monipuolista tietoa. Havainnoissa on tärkeää muistaa, ettei tee omia tulkintoja, vaan kirjaa ylös vain sen mitä näkee. Havainnointi liittyy aina johonkin tapahtumaan tai tilanteeseen ja sillä pitää olla kesto. Strukturoidussa havainnoinnissa on valmis lomake, johon havaintoja kirjataan. Strukturoimattomassa havainnoinnissa tutkija yrittää kirjata mahdollisimman paljon tilanteeseen liittyviä asioita. (Kananen 2017b, 83-84.)

Varhaiskasvatuksessa havainnoinnin rooli on moninainen. Havainnoinnin tarkoituksena on arvioida lapsen tuen tarpeita, olla apuna suunnittelussa, oppimisympäristön muokkaamisessa, lasten sosiaalisten suhteiden tarkkailussa, turvallisen ympäristön takaamisessa sekä perheiden kanssa kommunikoimisessa. (Peterson & Elam 2020, 6.) Ennen havainnointia on päätettävä, miksi havainnoidaan ja mihin siitä saatavaa tietoa käytetään. On päätettävä myös mitä, milloin, missä ja miten havainnoidaan sekä kuka havainnoi. Havaintojen avulla saatu tieto auttaa kehittämään toimintaa lapsilähtöiseksi. Havainnoissa huomio tulee keskittää siihen mitä näkee ilman tulkintojen tekemistä. (Koivunen & Lehtinen 2015, 33; Lautamo & Laaksonen 2018, 13.)

Koivusen ja Lehtisen (2015, 78) mukaan havainnoinnin aikana ilmeneviä asioita kannattaa kirjata jo havainnoinnin aikana muistiin, jotta niitä ei unohda. Apuna voi käyttää esimerkiksi valmiita havainnointilomakkeita, tyhjää paperia, videotia tai tilojen pohjapiirrosta. On olemassa monia erilaisia valmiita havainnointilomakkeita ja useat näistä ovat tarkoitettu jonkun tietyn asian havainnointiin. Osa lomakkeista on sekä havainnointi että arviointilomakkeita ja osassa lasta täytyy havainnoida ennen kuin lomaketta pystyy täyttämään. (Koivunen & Lehtinen 2015, 78, 84.) Valmiita lomakkeita ovat esimerkiksi Korpilahden ja Eilomaan (2001) kehittämä KETTU-testi 3-vuotiaiden puheen ja kielen kehityksen arviointiin, Suomen CP-liiton

(2022) motoriiikan havainnointilomake (MOQ-T), lapsen toiminnan havainnointilomake (Aalto-nen ym. 2008) sekä Lautamon ja Laaksosen (2018) RALLA leikki- ja kaveritaitojen havainnoin-timenetelmät. Myös monilla kunnilla on käytössä omia havainnointilomakkeita.

Koivunen ja Lehtinen (2015, 63-64) viittaavat Riddall-Leechiin (2005), jonka mukaan lapsen havainnoinnissa huomioon otettavia asioita ovat havainnoinnin systemaattinen ja looginen to-teutus, dokumentoinnin yksityiskohtaisuus, tarkkuus ja täsmällisyys sekä havainnoinnin tulos-ten perustuminen tosiasioihin. Havainnointi ei saa myöskään sisältää arvostelua ja sen on ta-pahduttava ilman ennakkoasenteita sekä oltava puolueetonta, luottamuksellista ja luvanva-raista. Havainnoinnin esteinä voivat olla ennakko-oletukset, havainnointitaitojen puute, yleis-tykset ja uskomukset, epäasialliset mielipiteet, ennakkoasenteet, nopeat tulkinnat sekä ha-vainnoijan mieliala tai vireystila. Tämän takia havaintoja ja tulkintoja tuleekin arvioida kriit-tisesti. (Koivunen & Lehtinen 2015, 63-67.)

Yksittäisen havainnointikerran havainnoista ei voi vielä vetää johtopäätöksiä, vaan havain-nointia tulee tapahtua koko ajan, käyttäen erilaisia työkaluja ja tekniikoita. Eri tekniikat ja työkalut paljastavat lasten kehityksestä ja tuen tarpeista erilaisia asioita. Pitkällä aika välillä dokumentoiduista tuotoksista voi myös nähdä lapsen kehittymisen. (Petersen & Elam 2020, 40.)

Arvioinnin ja suunnittelun perustana olevan havainnoinnin tulee olla systemaattista, monipuo-lista, riittävän pitkällä aika välillä ja säännöllisesti toteutettua. Ei strukturoitua havainnointia voidaan kutsua myös osallistuvaksi havainnoinniksi. Osallistuvassa havainnoinnissa tehdään ha-vaintoja pitkälti vapaiden muistiinpanojen avulla. Osallistuva havainnointi voidaan jakaa kol-meen tyyppiin, joissa havainnoija on etäisenä jäsenenä, aktiivisena jäsenenä tai täysjäse-nenä. (Koivunen & Lehtinen 2015, 57-58, 101-102.)

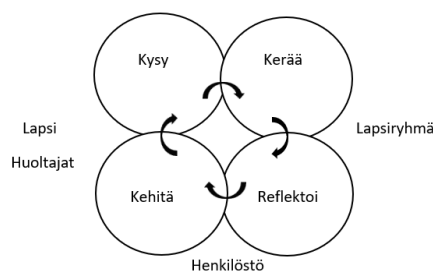
5.2 Dokumentointi

Dokumentointi on todellisuuden tarkkaa muistiin kirjaamista. Dokumentointi toimii apuväli-teenä analysoinnissa, tulkinnassa, toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa. (Koivunen & Leh-tinen 2015, 77.) Varhaiskasvatuksessa dokumentoinnilla tarkoitetaan valokuvaamisen, lapsen piirrosten ja aikuisen tekemien muistiinpanojen avulla tekemää toiminnan ja lapsen oppimi-sen ja kehityksen tallentamista ja näkyväksi tekemistä. Dokumentoinnin tavoitteita ovat tal-lentamisen ja näkyväksi tekemisen lisäksi toiminnasta tiedottaminen ja muistojen tallentami-nen myöhemmin tapahtuvaa reflektiota varten. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 10.) Dokumentointia voidaan tehdä monin eri tavoin esimerkiksi videoimalla, valokuvaamalla, ha-vainnoimalla, äänittämällä, saduttamalla ja digitoimalla lasten töitä. Arvioinnin, suunnittelun ja kehittämisen kannalta arjen dokumentit ovat merkityksellisiä vasta kun niitä pysähdytään yhdessä refleктоimaan. Dokumenttien tarkasteleminen ja refleктоminen yhdessä lasten

kanssa mahdollistavat myös lasten osallistumisen toiminnan kehittämiseen ja arviointiin. (Heikkinen & Kajan 2021, 187-188.)

Viisi vaihetta tekevät dokumentoinnista pedagogista dokumentointia: kysyminen, dokumentointi, tulkitseminen, johtopäätösten tekeminen ja toiminnan muuttaminen. Pedagogisen dokumentoinnin prosessi alkaa, kun varhaiskasvattajien huomio kiinnittyy esimerkiksi omaan toimintaan, lasten puheenaiheisiin tai tapahtumiin, joista he haluavat saada parempaa ymmärrystä tai kehittää toimintaa enemmän lapsilähtöisempään suuntaan. Tämän pohjalta luodaan kysymyksiä, joihin havainnoimalla ja dokumentoimalla kerätään näkökulmia. Kolmannessa vaiheessa havaintojen ja dokumenttien avulla pohditaan asioita ja tehdään niistä tulkintoja. Tulkintojen pohjalta tehdään johtopäätöksiä, joiden perusteella muutetaan toimintaa. Näitä prosesseja voi olla samanaikaisesti käynnissä useita eivätkä ne välttämättä etene näin suoraviivaisesti. Pedagogisen dokumentoinnin perusedellytyksenä on lapsilähtöinen näkemys. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 13, 78.)

Opetushallitus (2023b) on jaotellut pedagogisen dokumentoinnin neljään eri vaiheeseen, joita ovat kysy, kerää, reflektoi ja kehittä. Ensimmäisessä vaiheessa otetaan selvää lapsen kiinnostuksen kohteista, taidoista, tarpeista sekä siitä mitä lapsi haluaa kertoa. Toisessa vaiheessa kerätään tietoa havainnoimalla, keskustelemalla, valokuvoin, videoin, muistiinpanoin sekä lapsen itse tuottamien dokumenttien avulla. Reflektiovaiheessa kerättyjä dokumentteja reflektoidaan, tämä voi tapahtua jo dokumenttien tuottamisvaiheessa. Kehittämävaiheessa toimintaa ja toimintakulttuuria muutetaan dokumenttien ja reflektiossa nousseiden asioiden vaatimalla tavalla. Vaiheet on visualisoitu kuviossa 4.

Kuvio 4: Pedagogisen dokumentoinnin vaiheet (Opetushallitus 2023b)

Ennen dokumentoinnin aloittamista on tärkeää pohtia sen tarkoitusta sekä pohtia mitä sillä halutaan selvittää. On hyvä muistaa, että dokumentoija käyttää aina valtaa. Pedagogisen dokumentoinnin tarkoitus on vuorovaikutuksessa lapsen kanssa pyrkiä ymmärtämään hänen näkemyksiään eikä arvioida hänen toimintaansa tai lasta itseään. Kun on pohdittu mitä halutaan selvittää, seuraavaksi mietitään, miten saadaan parhaiten vastauksia ja miten se käytännössä toteutetaan. Rintakorpi ja Vihmari-Henttonen (2017) ovat listanneet erilaisia tapoja kerätä aineistoa. Näitä ovat muun muassa haastattelut, sadutus, keskustelujen muistiin kirjaaminen,

leikkilomakkeet, lasten tuotosten esimerkiksi piirrosten tallentaminen valokuvaamalla, palaverilomake sekä toiminnan ja leikkien valokuvaaminen. Lasten mukaan ottaminen dokumentointiin on tärkeää, jotta valta jakautuisi tasaisemmin aikuisten ja lasten välillä ja lasten osallisuus toteutuisi. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 80-83.)

Aikaisemmin varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmat ja vuosikellot tehtiin ennen lapsiryhmään tutustumista, joten toimintatuokioidet eivät välttämättä vastanneet lasten tarpeita, kiinnostuksen kohteita tai ideoita (Heikkinen & Kajan 2021, 185). Nykyään varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa pedagogisen dokumentoinnin tavoitteena on oppia tuntemaan yksittäistä lasta sekä suunnitella toimintaa ja oppimisympäristöjä lasten tarpeiden ja kiinnostuksen kohteiden pohjalta. Pedagoginen dokumentointi edellyttää yhteistä sopimusta siitä, miten toimitaan, esimerkiksi millaiset vastuut tiimissä ovat, mitä dokumentointitapoja käytetään, kuinka usein dokumenttien ääreen pysähdytään sekä miten dokumentteja kerätään ja tallennetaan. (Opetushallitus 2023b.)

Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen eli Karvin (2019, 80-81) raportin mukaan pedagogista dokumentointia oli vastaajien mielestä liian vähän ja havainnoinnissa koettiin puutteita, yhtenä syynä tähän nähtiin ajan puute. Lapsilähtöisen toiminnan suunnittelu lähtee kuitenkin havainnoinnista. Toiminnan suunnittelussa mitä tehdään -ajattelusta tulisi siirtyä enemmän miksi tehdään -ajatteluun, jolloin lasten tuen tarpeet, vahvuudet ja osallisuus, kasvattajan oma toiminta sekä ryhmädynamiikkaan liittyvät tekijät tulevat paremmin huomioitua. (Koivunen & Lehtinen 2015, 97.)

5.3 Arviointi

Arviointi on osa varhaiskasvatuksen arkipäiväistä toimintaa ja keskeistä siinä on omien toimintatapojen ja käytäntöjen pohtiminen sekä katseen suuntaaminen tulevaan. Arvioinnin avulla voidaan tarkkailla varhaiskasvatuksen laatua ja tavoitteiden saavuttamista. Varhaiskasvatuksen arviointi tulee myös lainsäädännöstä. Arviointia tehdään kolmella eri tasolla *kansallisella*, josta huolehtii Kansallinen koulutuksen arviointikeskus eli Karvi, *paikallisella* tasolla eli varhaiskasvatuksen järjestäjät sekä *pedagogisen toiminnan* tasolla, jossa arvioinnin tavoitteet ja kohteet lähentyvät lasta. Suunnitelmallista varhaiskasvatusta voidaan toteuttaa vain toimintaa huolellisesti arvioimalla. (Salminen & Poikonen 2022, 65; Vlasov, Siippainen, Salminen & Harkomaa 2021, 192-194.)

Varhaiskasvatuksessa arvot ohjaavat toimintaa ja käsitystä hyvästä varhaiskasvatuksesta. Varhaiskasvatuksen arvopohja onkin lähtökohta varhaiskasvatuksen laadulle. Henkilöstön rooli varhaiskasvatuksen toteuttamisessa on merkittävässä asemassa, joten henkilöstöllä on keskeinen rooli myös laadun kehittämisessä ja arvioinnissa. (Vlasov ym. 2021, 196-198). Arviointi on havainnoinnin lisäksi varhaiskasvatuksen keskeinen toimintamuoto, jonka avulla toimintaa suunnitellaan, toteutetaan ja kehitetään (Koivunen & Lehtinen 2015, 101).

Varhaiskasvatuksessa arviointia voidaan toteuttaa monesta eri näkökulmasta. Voidaan arvioida lapsen kehitykseen liittyviä seikkoja, toiminnan suunnittelua ja toteutusta, kasvattajan omaa toimintaa, toimintaympäristöjä, tiimipalavereja tai vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä. (Koivunen & Lehtinen 2015, 101.) Heikan, Hujalan, Turjan ja Fonsénin (2020, 59) mukaan arvioinnin merkitystä varhaispedagogiikassa voidaan tarkastella lapsesta lähtevän varhaiskasvatuksen suunnittelun, toiminnan kehittämistarpeiden, lapsen kehityksen ja oppimisen tuen sekä vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön tukemisen kautta. Arvioinnista saadun tiedon perusteella tehdään pedagogista suunnittelua, eli toisin sanoen ympäristöä ja toimintaa muokataan arvioinnista saadun tiedon perusteella edistämään lasten oppimista ja yhteistoimintaa. (Heikka ym. 2020, 57-60.)

Koivunen ja Lehtinen (2015, 104) viittaavat teoksessaan Brodieen (2013), joka on erotellut kolme arviointitapaa. *Alustava arviointi* tapahtuu ennen varsinaista havainnointia yhdessä vanhempien kanssa joko varhaiskasvatuskeskustelussa tai aloituskeskustelussa ja sen tavoitteena on kartoittaa lapsen tarpeita ja keinoja tukea niitä mahdollisimman hyvin. *Muokkaavaa arviointia* tapahtuu päivittäin kasvattajan havainnoissa lapsen kiinnostuksen kohteita, kykyjä ja kehitystä. Tämän tavoitteena on saada lapsesta tietoa, jotta häntä voidaan tukea hänen tarvitsemallaan tavalla. *Strukturoitu arviointi* tapahtuu jonkin valmiin menetelmän avulla tai kasvattajien kesken sovittuna tapahtumana. Koska varhaiskasvatustoiminta on tavoitteellista ja toimintaa tulee kehittää, tarvitaan kaikkia näitä edellä mainittuja keinoja, jotta saadaan selville tavoitteet sekä miten niitä saavutetaan. (Brodie 2013, Koivunen & Lehtinen 2015, 104-107 mukaan.)

Arviointi- ja kehittämistyö perustuu pedagogiseen ydinprosessiin, joka koostuu suunnittelusta, toteuttamisesta, arvioinnista, reflektoinnista ja kehittämisestä. Varhaiskasvatuksen arvioinnissa keskiössä on henkilöstön toiminta. Päivittäisen toiminnan ja pedagogisen työn reflektoinnin lisäksi tarvitaan systemaattista arviointia. Arviointiprosessi ja sitä seuraava kehittäminen ovat tärkeämpiä kuin arviointitiedon kerääminen. (Kangas ym. 2021, 170-176; Komi 2019.)

Karvi on julkaissut varhaiskasvatuksen laadun arvioinnin perusteet ja suositukset -asiakirjan, jonka avulla varhaiskasvatuksen laatua voidaan arvioida erilaisten indikaattorien avulla. Karvi on parhaillaan kehittämässä varhaiskasvatuksen laadunarviointi järjestelmä Valssia, jonka avulla voidaan arvioida varhaiskasvatukselle asetettujen tavoitteiden toteutumista ja varhaiskasvatuksen laatua. (Karvi 2023.)

6 Tarkoitus ja tavoite

Ollessani päiväkodissa työharjoittelussa kävi ilmi, ettei päiväkodin työntekijöillä ole käytössä yhtenäistä leikin havainnointilomaketta ja keskusteluiden perusteella tähän asiaan haluttiin muutosta. Heidän ehdotuksestaan ja tarpeestaan lähdettiin yhteistyössä päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajien kanssa kehittämään leikin havainnointilomaketta.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää leikin havainnointilomake päiväkodin käyttöön. Työn tavoitteena oli yhtenäistää päiväkodin leikin havainnointikäytäntöjä. Opinnäytetyö toteutettiin yhteiskehittämisprosessina päiväkodin henkilökunnan kanssa, jotta heidän tarpeensa ja näkemyksensä tulivat huomioiduiksi. Valmiin lomakkeen lisäksi tavoitteena oli myös oma oppimisprosessi.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2022, 41) mukaan henkilöstön tulee havainnoida ja dokumentoida lasten leikkiä. Tämän pohjalta henkilöstön ymmärrys lasten ajattelusta, kiinnostuksen kohteista, tunteista ja kokemuksista lisääntyy. Näitä havaintoja käytetään toiminnan ja leikin suunnittelussa ja ohjaamisessa. (Opetushallitus 2022, 41-42.) Päiväkodin johtaja koki, että heidän päiväkodissaan tähän asiaan kiinnitettiin liian vähän huomiota. Tämä oli yksi syy minkä takia lomaketta lähdettiin luomaan.

7 Kehittämistehtävän toteutus

Opinnäytetyön kehittämistehtävänä oli tuottaa leikin havainnointilomake päiväkodin käyttöön. Leikin havainnointilomakkeen luomiseen oli tarkoitus ottaa mukaan päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajia, koska he ovat ryhmissään pedagogisessa vastuussa.

Opinnäytetyö toteutettiin kehittämisprojektina yhteistyössä päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajien kanssa, yhteyshenkilönä toimi päiväkodin johtaja. Hänen kanssaan sovin aikatauluista ja muista käytännön asioista. Opinnäytetyö prosessi lähti käyntiin keväällä 2022 työharjoitteluni jälkeen, aiheanalyysin palautuksen ja toimeksiantajan kanssa tehdyn opinnäytetyösopimuksen myötä. Tutkimuslupa opinnäytetyölle myönnettiin kesäkuussa 2022. Kesän ajan keräsin opinnäytetyöhön teoriaa ja tein opinnäytetyösuunnitelmaa. Opinnäytetyösuunnitelman esitin syyskuussa 2022. Syyskuussa pidin varhaiskasvatuksen opettajille työpajan, jossa keräsin aineistoa lomakkeen ensimmäistä versiota varten. Tämän jälkeen tein leikin havainnointilomakkeesta ensimmäisen version, jonka varhaiskasvatuksen opettajat saivat testikäyttöön 12.-23.12.2022. Testikäytön jälkeen muokkasin lomaketta saadun palautteen perusteella. Päiväkodin sai valmiin lomakkeen käyttöönsä helmikuussa 2022.

Tässä luvussa käyn läpi opinnäytetyön menetelmällisiä ratkaisuja sekä tutkimuksen käytännön toteutusta. Seuraavassa kuviossa on opinnäytetyön prosessikaavio, josta käy ilmi prosessin eri vaiheet.

Kuvio 5: Prosessikaavio

7.1 Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat

Tutkimusmenetelmien valitseminen perustuu tutkimusongelmaan eli millaiseen kysymykseen etsitään ratkaisua. Kehittämismenetelmissä lähtökohtana on saada valituilla menetelmillä aikaan tuloksia. Kehittämistoiminta pohjaa usein kysymykseen miksi. Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa käytännön kysymykset ja ongelmat ohjaavat tiedon tuotantoa. Tutkimukselliset menetelmät toimivat apuna tiedon tuottamisessa aidossa toimintaympäristössä. (Toikko & Rantanen 2009, 18, 22.)

Ennen menetelmien valintaa kannattaa pohtia millaisella lähestymistavalla kehittämistyötä lähdetään suunnittelemaan, koska lähestymistavan valinta ohjaa myös menetelmävalintoja. Lähestymistavan valinta liittyy kehittämistyön tavoitteeseen. Kehittämistehtävä määrittelee sen, mikä lähestymistavoista sopii parhaiten kehittämistyöhön. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2018, 36, 51.)

7.1.1 Kehittämistyö

Tutkimuksellinen kehittämistyö saa usein alkunsa kehittämis- tai muutostarpeesta. Kehittämistyössä tarkoituksena on löytää uusia ratkaisuja tai tehdä käytännön parannuksia. Omat ratkaisut ja tuotettu tieto rakentuvat tutkimuksellisuudessa olemassa olevan tiedon päälle eli teoriapainotteisen tiedon tulisi siirtyä käytäntöön. Kehittämistyössä tutkimuksellisuus ilmenee järjestelmällisyytenä eli valintojen perusteleminen ja dokumentoiminen, tiedonhankintana eli kehittämisen tueksi haetaan tutkittua ja käytännön tietoa, analyttisyytenä, kriittisyytenä sekä uuden tiedon luomisena ja jakamisena. Kehittämistyössä uusi tieto syntyy pääosin toiminnan tapahtuma ympäristössä eli sovelluskohteensa yhteydessä. (Ojasalo ym. 2018, 19-22.)

Opinnäytetyö lähti liikkeelle päiväkodin tarpeesta yhtenäistää leikin havainnoinnin käytäntöjä.

Kehittämistyö mielletään usein prosessina eli toisiaan seuraavina vaiheina. Prosessin kautta tarkastelu helpottaa eri vaiheiden asioiden huomioimista ja toimimista järjestelmällisesti. Kehittämisprosessi voidaan jäsentää muutosprosessin kautta. Kehittämistyön vaiheet Ojasalo, Moilanen ja Ritalahti (2018, 24) ovat jakaneet kehittämiskohteen tunnistamiseen ja alustavien tavoitteiden määrittämiseen, teoriassa ja käytännössä kehittämiskohteeseen perehtymiseen, kehittämistehtävän määrittelyyn ja kehittämiskohteen rajaamiseen, tietoperustan laatimiseen ja lähestymistavan ja menetelmien suunnitteluun, kehittämishankkeen toteuttamiseen ja julkistamiseen sekä kehittämisprosessin arviointiin, jota tulee tehdä koko prosessin ajan. (Ojasalo ym. 2018, 22-25.) Prosessi lähti liikkeelle päiväkodin havaitsemasta ongelmasta, johon lähdin aluksi etsimään vastauksia teoriasta. Tämän jälkeen lähdin pohtimaan millä lähestymistavalla lähdän työtäni viemään eteenpäin. Kun kehittämistehtävänä on luoda jokin konkreettinen tuotos, tässä tapauksessa leikin havainnointilomake, sopii lähestymistavaksi konstruktiiivinen tutkimus (Ojasalo ym. 2018, 65). Lähestymistavaksi valikoituneesta konstruktiiivisesta tutkimuksesta tarkemmin seuraavassa luvussa. Lähestymistavan valitsemisen jälkeen lähdin pohtimaan millä menetelmillä ongelmaan haetaan ratkaisua. Menetelmien valinnan jälkeen lähdin keräämään aineistoa. Aineiston keruun ja analysoinnin jälkeen tein lomakkeen ensimmäisen version, jota pilotoitiin päiväkodissa. Pilotoinnista kerättiin palautetta, jonka analysoin ja jonka perusteella vielä muokkasinkin lomaketta. Arviointia tapahtui koko prosessin ajan.

7.1.2 Konstruktiiivinen lähestymistapa

Muutokseen pyrkiviä tutkimuksia voidaan nimittää interventiotutkimuksiksi. Interventio tarkoittaa tekijää, jolla muutos saadaan aikaiseksi. Konstruktiiivinen tutkimus pyrkii poistamaan ongelman mallin, kuvion tai suunnitelman avulla. Konstruktiiiviselle tutkimukselle ominaisia piirteitä ovat

- Perustuminen teoriapohjaan.
- Sen kohteena on tosielämän ratkaistavaksi koettu ongelma.
- Ratkaisun (konstruktion) tuottaminen alkuperäisen ongelman ratkaisemiseksi.
- Muutossykli sisältää konstruktion toteuttamisyrityksen, jota pilotoidaan.
- Tutkijan ja käytännön edustajien yhteistyö.
- Palaute teoriamaailmaan eli löydösten reflektointi teorian kautta. (Kananen 2017a, 10, 14-16.)

Opinnäytetyössä pyrittiin ratkaisemaan käytännön ongelmaa yhdessä työntekijöiden kanssa sekä luomaan konkreettinen malli eli leikin havainnointilomake, joten konstruktiiivinen lähestymistapa tuki parhaiten tätä tavoitetta.

Konstruktiiivinen tutkimus on suunnittelua, mallintamista, mallien toteutusta ja testaamista, jossa käytännön toimijat ovat aktiivisesti mukana ratkaisun laatimisessa. Aidossa ympäristössä tapahtuvassa tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa tutkimukselliset asetelmat ja menetelmät toimivat tiedon tuottamisen apuna. Yhdessä kehitetty ratkaisu on usein parempi kuin ulkopuolelta tuodut ajatukset. Yhteisön jäsenten on usein myös helpompi hyväksyä itse tehty kuin ulkopuolisten tuoma ratkaisu. (Ojasalo ym. 2018, 59, 65; Toikko & Rantanen 2009, 10, 22.) Tässä kehittämistyössä päiväkodin työntekijät osallistuivat kehittämisprosessiin, näin lopputulos saatiin vastaamaan juuri heidän tarpeitaan.

Konstruktiiivisessa lähestymistavassa kehittämisprosessi on syklimäinen eli vaiheet toistuvat uudelleen. Vaiheet ovat suunnittelu, toiminta eli toteutus, havainnointi ja seuranta. Jos muutos ei ole onnistunut palataan uudestaan suunnitteluvaiheeseen ja aloitetaan prosessi uudestaan. (Kananen 2017a, 34-35.) Opinnäytetyön kannalta tämä tarkoitti aloittamista ongelman määrittelystä ja syiden selvittämisestä eli taustalla oli yhtenäisen havainnointilomakkeen puuttuminen, jonka jälkeen lähdettiin etsimään keinoa syyn poistamiseksi eli yhdessä työntekijöiden kanssa kehittämään yhtenäistä lomaketta, joka toteutettiin. Tämän jälkeen havainnointiin lomakkeen toimivuutta varhaiskasvatuksen opettajien testijakson aikana pitämien päiväkirjojen avulla, joiden pohjalta lomaketta vielä muutettiin paremmin tarpeita vastaavaksi.

7.2 Tiedonkeruumenetelmät ja kehittämistehtävän toteutus

Kehittämistyössä on usein laadullisen tutkimuksen piirteitä. Tässä kehittämistyössä aineiston keruuseen ja analysointiin käytettiin laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Laadulliselle tutkimukselle ominaisia piirteitä ovat tutkimuksen tapahtuminen aidossa ympäristössä, aineiston kerääminen tutkittavilta vuorovaikutuksessa, huomion pitäminen tutkittavien näkökulmissa ja näkemyksissä, tutkimusaineiston monilähteisyys, tutkijan toimiminen aineiston kerääjänä sekä aineiston analyysin induktiivisuus, rekursiivisuus ja interaktiivisuus. Tutkimuksen tavoitteena on saavuttaa tutkittavasta ilmiöstä kokonaisvaltainen ymmärrys. (Kananen 2017b, 34.)

Koska konstruktiiivisessa tutkimuksessa tavoitteena on kehittää organisaatioon tai yritykseen jotain uutta, kannattaa aineistoa kerätä monin tavoin. Oleellista on tuntee tulevan tuotoksen käyttäjien tarpeet, joten heidät on hyvä ottaa kehittämisprosessiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Ojasalo ym. 2018, 68.)

7.2.1 Suunnitteluvaihe

Lupien saamisen jälkeen alkoi lomakkeen suunnitteluvaihe. Päiväkodin johtajan kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta päädyimme siihen, että mukaan lomakkeen kehittämiseen otettaisiin varhaiskasvatuksen opettajia. Tähän päädyttiin, jotta lopullinen tuotos vastaisi heidän tarpeitaan. Konstruktiivisen lähestymistavan mukaisesti suunnitteluvaihe lähti liikkeelle teoriaan ja olemassa oleviin lomakkeisiin tutustumisella sekä menetelmien pohtimisella. Suunnitteluvaiheessa lähdettiin yhdessä päiväkodin työntekijöiden kanssa suunnittelemaan leikin havainnointilomaketta. Tämä tapahtui varhaiskasvatuksen opettajien pedagogisen työryhmän aikana pidetyssä työpajassa, jossa suunniteltiin ja ideoitiin leikin havainnointilomaketta.

Konstruktiivisessa lähestymistavassa tyypillisesti käytettäviä menetelmiä ovat havainnointi, kyselyt, haastattelut ja ryhmäkeskustelut. Menetelminä voidaan käyttää myös erilaisia palvelumuotoilun menetelmiä. (Ojasalo ym. 2018, 68.) Lähdin pohtimaan mitkä olisivat menetelmät, joilla saisi kerättyä mahdollisimman paljon tietoa leikin havainnointilomakkeen luomista varten. Teoriatiedon pohjalta päädyin valitsemaan osallistavan työpajan ja ryhmäkeskustelun.

Osallistava työpaja on hyvä keino saada kehittämisessä kuuluviin työntekijöiden mielipide. Työpajassa kannattaa käyttää erilaisia menetelmiä, jotta saadaan runsaasti erilaisia ideoita. Erilaisia menetelmiä voivat olla keskustelut, piirrokset, kirjoitukset ja liikkuminen tilassa. (Toimeksi.fi 2022.) Osallistava työpaja valikoitui kehittämistyön suunnitteluosion työtavaksi, koska sen avulla oli tarkoitus saada tietoa siitä, mitä kaikkea päiväkodin henkilökunta lomakkeelta toivoi ja mitä asioita siinä tulisi olla.

Teemahaastattelun keinoin saadaan ilmiöstä laajin näkökulma (Kananen 2014, 91). Haastatteluun valitaan henkilöitä, joita muutos koskettaa tai jotka tietävät asiasta jotain. Haastattelulla kerätään käytännön tietoa, joka auttaa ymmärtämään ilmiötä. (Kananen 2017a, 48.) Ryhmähaastatteluissa osallistujia on useita. Ryhmädynamiikka vie asioita uusille tasoille ryhmähaastatteluissa. (Ojasalo ym. 2018, 111.) Valitsin opinnäytetyön aineistonkeruumenetelmäksi työpajassa käytävän ryhmähaastattelun tai oikeastaan ryhmäkeskustelun. Työpajaan osallistuivat varhaiskasvatuksen opettajat, koska he ovat ryhmässään pedagogisessa vastuussa. Ryhmäkeskustelun positiivisena puolena kehittämistyön kannalta oli, että mielipiteitä päästiin vaihtamaan yhdessä. Ryhmätyöskentelyn valintaan vaikuttivat myös päiväkodin aikataululliset asiat.

Ennen haastatteluvaihetta joudutaan tekemään päätöksiä liittyen teemoihin ja kysymyksiin. Keskustelut voivat perustua ennalta suunniteltuihin keskustelun aiheisiin tai olla spontaaneja, tähän vaikuttaa ilmiön tunnettavuus. Erilaisilla teemoilla ja kysymyksen asetteluilla tutkija voi vaikuttaa tutkimuksesta saatavaan tiedon määrään. Teema on laajempi kuin kysymys. Teemahaastattelun tyypillisiä piirteitä ovat keskusteltavat aiheet ja keskustelun eteneminen vastaajan ehdoilla. Keskustelun edetessä tutkija kysyy tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä.

(Kananen 2017b, 89-95.) Ryhmäkeskustelun lisäksi oli tarkoitus, että työpajan alussa osallistujat jaetaan pareihin ja he pohtivat ja kirjaavat paperille tärkeiksi kokemiaan asioita havainnoinnista ja tulevasta havainnointilomakkeesta. Tämä oli tarkoitus tehdä ennen ryhmäkeskustelua, jotta keskustelun teemat eivät johdattelisi liikaa.

Teoriatiedon ja olemassa olevien havainnointilomakkeiden pohjalta työpajassa käytävän keskustelun teemoiksi nostin

- Havainnoinnin yhtenäisyys päiväkodissa
- Lomakkeen esitiedot
- Lomakkeen havainnointiaiheet
- Lomakkeen ulkonäkö
- Lomakkeen käytettävyydessä huomioitavat asiat

Haastattelu tai keskustelu kannattaa nauhoittaa, jotta muistiinpanojen tekeminen ei häiritse vuorovaikutustilannetta. Nauhoittaminen myös helpottaa asioiden muistamista, koska siihen voi palata uudestaan. (Kananen 2014, 97, 104.) Työpajan keskustelujen tarkoituksena oli saada mahdollisimman laajasti tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Keskustelu nauhoitettiin, jotta keskustelutilanteeseen pystyi keskittymään kunnolla eikä muistiinpanojen kirjoittaminen häirinyt vuorovaikutusta.

Osallistujien vähyydestä ja aikataulullisista syistä johtuen, suunnittelutyöpaja toteutui suunnitellusta poiketen pelkästään ryhmäkeskustelulla edellä mainituista teemoista. Työpajan aluksi kartoitettiin, millaisia havainnointilomakkeita päiväkodissa oli käytössä. Kartoitus osioon osallistui kahdeksan varhaiskasvatuksen opettajaa ja varsinaiseen suunnittelutyöpajaan neljä. Suurimmalla osalla varhaiskasvatuksen opettajista ei ollut käytössä minkäänlaista lomaketta, vaan he kirjasivat havaintojaan vapaasti paperille. Osalla opettajista oli käytössään lasten neljä vuotisneuvolaa varten täytettävä lomake.

Tässä kehittämistyössä käytettiin aineiston keräämisessä ja analysoinnissa laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruu ja analyysi vaiheet vuorottelivat. Aineiston keruu ja analyysi vaiheita voi olla useita, koska laadullisessa tutkimuksessa ei voida etukäteen määritellä, mitä tietoa ja miten paljon tietoa tarvitaan. Laadullisen tutkimuksen vaiheet voidaan jakaa aineiston keräämiseen eri tiedonkeruumenetelmillä, kerätyn aineiston yleismitallistamiseen eli litterointiin, tekstimassan käsittelyyn tutkimuskysymysten tai tutkimusongelman näkökulmasta, koodausvaiheeseen eli luokitteluun sekä tarvittaessa toteutettavaan analyysivaihetta seuraavaan uuteen tiedonkeruuvaiheeseen. (Kananen 2014, 99-100.) Dokumentteja voidaan analysoida objektiivisesti ja systemaattisesti sisällönanalyysimenetelmällä. Materiaalin tulee olla kirjallisessa muodossa. Sisällönanalyysimenetelmän avulla tutkittavasti ilmiöstä pyritään saamaan kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. (Tuomi &

Sarajärvi 2018, 117.) Tässä kehittämistyössä aineistoa kerättiin ja käsiteltiin laadullisen tutkimuksen keinoin suunnitteluvaiheen työpajan teemakeskustelun lisäksi myös lomakkeen pilotointivaiheessa.

Koska keskustelu nauhoitettiin, jouduttiin aineistoa käsittelemään. Aineiston jatkokäsittelyssä voidaan erottaa litterointi, aineistojen yhteismitallistaminen, aineistoon perehtyminen lukemalla, aineiston luokittelu ja tiivistäminen sekä aineiston tulkinta. Litterointi tarkoittaa talenteiden muuttamista tekstimuotoon. Teemahaastatteluaineisto kirjoitetaan mahdollisimman sanatarkasti tekstimuotoon. Analysointi edellyttää aina aineiston lukemista useampaan kertaan sisällön hahmottamiseksi. Aineistosta etsitään vastauksia tutkimusongelmaan ja siitä johdettuihin tutkimuskysymyksiin. Tavoitteena on kohdeilmion ymmärtäminen. (Kananen 2015, 160-164, 176.) Litteroin työpajasta saadun aineiston, luin sen useampaan kertaan ja analysoin sen sisällönanalyysin keinoin. Nostin esiin keskeiset aiheet, jonka jälkeen luokittelin ne ja sitä kautta etsin vastauksia kehittämistehtävään. Luokiksi nostin työpajassa käsitellyt teemat esitiedot, ulkonäkö, havainnointiaiheet sekä aikaisemmin käytössä olleet havainnointimenetelmät. Työpajassa käsiteltyjen teemojen aihealueet ovat luokiteltuna liitteessä 1.

Lomakkeen esitietoihin toivottiin lapsen nimi, ryhmä, ikä kuukauden tarkkuudella, päivämäärä, kuka havainnoi sekä havainnoitsijan rooli eli onko työntekijä esimerkiksi tasavertaisena mukana leikissä, leikin ulkopuolinen havainnoija vai leikin ohjaaja. Lomakkeen toivottiin sisältävän kysymyksiä tai taitoja, joihin voisi vastata laittamalla rastin ruutuun vaihtoehtoihin aina, usein, joskus ja ei koskaan. Lomakkeessa toivottiin olevan myös avoimeksi jätettyjä kohtia, joihin havaintoja voisi kirjata omin sanoin. Avoin vastauskohta toivottiin leikkeihin keskittymiselle sekä lapselle ominaiselle tavalle leikkiä. Lomakkeeseen toivottiin myös kohtaa muita huomioita, muita havainnoinnissa nousevia asioita ja huomioita varten. Keskustelujen pohjalta nousi esiin toive lomakkeen perustumisesta osittain Laaksosen (2022) Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa -kirjan osa-alueille sekä Lautamon ja Laaksosen (2018) RALLA leikki- ja kaveritaitojen havainnointimenetelmiin.

Koska työntekijät kokivat lomakkeissa hankalaksi tietää mitä tarkoittaa aina, usein, joskus ja ei koskaan -vastausvaihtoehdot päädyimme ratkaisemaan tilanteen käyttämällä RALLA leikki- ja kaveritaitojen havainnointimenetelmissä (2018) käytettyjä selvennyksiä. RALLA:n (2018) lomakkeet perustuvat laajaan tutkimusnäyttöön, mutta työntekijät kokivat, että RALLA:n (2018) lomakkeet olivat liian monisivuisia ja pitkiä täytettäviä. He toivoivat kuitenkin näitä osa-alueita käytettävän ja tiivistettävän. Koska lomakkeeseen tulevia asioita oli useita, oli toiveena, että lomakkeen havainnointiaiheet olisi jaettu teemojen mukaisesti omille sivuilleen, jolloin työntekijät voisivat halutessaan käyttää vain yhtä sivua tai osa-aluetta kerrallaan.

7.2.2 Toteutusvaihe

Toteutusvaiheessa aloin luomaan ensimmäistä versiota leikin havainnointilomakkeesta työpa-
jasta kerättyjen materiaalien pohjalta. Ensimmäiselle sivulle laitoin lomakkeen esitiedot eli
havainnoitavan lapsen nimen, iän kuukauden tarkkuudella, ryhmän, päivämäärän, kuka ha-
vainnoi sekä havainnoijan roolin. Koska toiveena oli, että lomakkeesta voisi tarvittaessa käyt-
tää vain yhtä osiota tai aihealuetta kerralla, päädyin ryhmittelemään asiakokonaisuuksia eri
sivuille. Kahden ensimmäisen sivun havainnointikokonaisuudet perustuvat Lautamon ja Laak-
sosen (2018) RALLA leikki- ja kaveritaitojen havainnointimenetelmiin sekä Laaksosen (2022)
Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa -kirjan osa-alueisiin. Lomakkeen ensimmäiselle sivulle ko-
kosin havainnointiaiheita lapsen leikkitaidoista ja ne ryhmiteltiin Lautamon ja Laaksosen
(2018) tavoin uteliaisuuteen, leikillisyyteen, tarinallisuuteen, kuvitteellisuuteen sekä kaveri-
leikkiin. Lomakkeen toiselle sivulle kokosin kaveritaitoja, jotka myös ryhmiteltiin Lautamon ja
Laaksosen (2018) tavoin ryhmässä toimimisen taitoihin, vuorovaikutuksen ylläpitämisen ja ver-
taisten tukemisen taitoihin, vuorovaikutukseen liittymisen taitoihin sekä toisten huomioon ot-
tamisen taitoihin.

Lomakkeeseen tuli väittämiä työpajassa esiin nousseista aiheista, joiden vastausvaihtoehtojen
toivottiin olevan rasti ruutuun. Väittämiä olivat: leikkiikö lapsi samoja leikkejä, vaihtuvatko
lapsen leikkikaverit, onnistuuko leikin lopettaminen ja toiseen tehtävään siirtyminen, vaihto-
ehdot erilaisista leikeistä eli leikkiikö lapsi väline-, rinnakkais-, rooli-, tai sääntöleikkiä, ha-
keeko lapsi leikeissä fyysistä kontaktia toisiin lapsiin, onnistuuko leikkiminen sovittujen sään-
töjen mukaan, tuleeeko lapsi ymmärretyksi leikeissään ja valitseeko lapsi leikin itse. Nämä tu-
livat otsikon lapsen leikki alle. Laitoin lomakkeeseen vapaan kirjoituksen kenttiä osa-alueista,
joihin toivottiin voivan vastata laajemmin esimerkiksi keskittyminen leikkeihin ja lapselle
ominainen tapa toimia leikeissä. RALLA:ssa (2018) oli lapsen toiminnan vastausvaihtoehtoja
kuvattu sanallisen lisäksi myös prosenttiosuuksin. Tätä haluttiin käytettävän myös havainnoin-
tilomakkeen vaihtoehtoisissa selkeyttämään, mitä mikäkin vaihtoehto sisältää. Keskusteluissa
nousi ilmi, että ilman selvennystä on välillä hyvin vaikea tietää mihin kohtaan rastin laittaa.

Välillä lomakkeita täyttäessä pitää laittaa rasti kahden vastausvaihtoehdon vä-
liin, kun ei oikein tiedä kumpaan se kuuluisi.

Lomakkeessa päädyttiin vastausvaihtoehtoihin ”aina”, joka kuvaa toimintaa yli 75% ajasta,
”usein”, joka kuvaa toimintaa 35-75% ajasta, ”joskus”, joka kuvaa toimintaa 5-35% ajasta
sekä ”ei koskaan”, joka kuvaa toimintaa alle 5% ajasta.

Ensimmäisen version ollessa melkein valmis, pidin palaverin päiväkodin johtajan ja yhden var-
haiskasvatuksen opettajan kanssa. Tämän lyhyen palaverin johdosta lomakkeeseen lisättiin
joka osioon omat kohdat päivämäärille. Tämä lisäys tuli, koska lomaketta ei ole tarkoitus
täyttää yhdellä kertaa kokonaan. Toivomuksena oli, että lomaketta voisi käyttää, vaikka yksi

pieni osio kerrallaan. Lisäyksenä toivottiin myös osiota varhaiskasvattajan roolille leikeissä. Koska varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022, 71) nostetaan varhaiskasvatuksen laadun ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi myös henkilöstön tavoitteellinen ja suunnitelmallinen itsearviointi, oli toivomuksena, että voitaisiin havainnoida myös varhaiskasvattajien omaa toimintaa lasten leikeissä joko niin, että varhaiskasvattaja itse havainnoi omaa toimintaansa tai varhaiskasvattaja havainnoi toisen varhaiskasvattajan toimintaa. Tämän kohdan oli tarkoitus toimia oman ja tiimin jäsenten välisenä reflektion välineenä. Kohtaa oli tarkoitus käyttää ilman, että havainnoi tiettyä lasta.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2022, 10) mukaan lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjattavat tavoitteet asetetaan henkilöstön pedagogiselle toiminnalle eli millä toimilla lapsen oppimista, kehitystä ja hyvinvointia tuetaan. Jotta lomake ei jäisi ainoastaan vain havainnointilomakkeeksi oli tärkeää lisätä lomakkeen loppuun myös reflektointi mahdollisuus eli käydä läpi havainnoinnista nousseita huomioita esimerkiksi lapsen vahvuuksia ja tuen tarpeita. Lomakkeen viimeiseksi laitettiin kohta toimenpiteet, joilla tuemme lasta. Tämä kohta oli tarkoitettu tiimin yhteisille pohdintoille siitä, millä toimenpiteillä lasta mahdollisesti lähdetään tukemaan hänen tuen tarpeissaan. Näin havainnointilomakkeen avulla saatavia tietoja voidaan käyttää myös apuna lapsen varhaiskasvatussuunnitelman tekemisessä. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa tehtäessä on kuitenkin tärkeää huomioida lapsen ja huoltajien näkemys tilanteesta (Lautamo & Laaksonen 2018, 57). Ensimmäinen versio leikin havainnointilomakkeesta liitteessä 2.

7.2.3 Pilotointi

Ongelman ratkaisu vaatii usein pilotointia eli konstruktion toimivuuden testaamista. Muutoskonstruktion toimivuuden testaus on tärkeää, sillä muuten ei voida päätellä intervention onnistumisesta mitään (Kananen 2017a, 37, 62). Kun ensimmäinen versio leikin havainnointilomakkeesta oli saatu valmiiksi, saivat päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajat sen käyttöönsä testijakson ajaksi. Leikin havainnointilomakkeen ensimmäinen versio ja palautepäiväkirjan käyttö esiteltiin varhaiskasvatuksen opettajien pedagogisessa työryhmässä. Tämän jälkeen varhaiskasvatuksen opettajat saivat lomakkeen saatekirjeen ja palautepäiväkirjan kera käyttöönsä kahden viikon ajaksi. Saatekirje ja päiväkirja liitteessä 3.

Pyysin palautetta havainnointilomakkeen käytöstä lomakkeen käyttäjien pitämien päiväkirjojen avulla. Päiväkirjaan kirjataan havaintoja, jotka toimivat todisteina tiedonkeruusta. Päiväkirjaan dokumentoidaan tutkittavaan ilmiöön liittyvät tapahtumat. Havainnoinnin kohteiden ollessa tiedossa voidaan huomio kiinnittää niihin. (Kananen 2014, 67.) Omat kokemukset, ajatukset ja havainnot on hyvä kirjata mahdollisimman tarkasti havainnointitapahtuman jälkeen. Päiväkirjan pohjana voi toimia valmis jäsentely siitä, mihin havainnoinnissa ja sitä koskevissa muistiinpanoissa kiinnitetään huomiota. (Toikko & Rantanen 2009, 144.) Päiväkirjoissa

vastaajien toivottiin ottavan kantaa lomakkeen ulkonäköön, käytettävyyteen, havainnointiaiheisiin, ohjeistukseen, toimivuuteen havainnointitilanteessa sekä antamaan kehitysehdotuksia. Havainnointilomaketta toivottiin käytettävän useampia kertoja mahdollisimman luotettavan tiedon saamiseksi. Lomakkeen testaajien on helppo täyttää mielipiteitään ja ajatuksiaan päiväkirjaan, jolloin nämä ajatukset tulevat kirjatuksi saman tien sellaisina, kun he ne sillä hetkellä kokevat. Mielipiteitä ja ajatuksia kysyttäessä jälkikäteen haastattelun avulla voisivat ajatukset ja mielipiteet olla erilaisia, kun heti havainnointitilanteen jälkeen kirjattuna. (Toikko & Rantanen 2009, 144-145; Kananen 2017b, 85.)

Luin valmiit päiväkirjat useampaan kertaan, jonka jälkeen lähdin luokittelemaan niissä nousseita asioita. Nämä asiat ovat luokiteltuna liitteessä 4. Luokittelun teemoiksi nostin päiväkirjojen ohjeistuksessa olleet ulkonäön, käytettävyyden, ohjeistuksen sekä muut huomiot kohtaan muuta. Päiväkirjojen palautteissa lomakkeen ulkonäön kerrottiin olevan siisti, selkeä, yksinkertainen, selkokielineen ja helposti lähestyttävä. Käytettävyydestä todettiin, että lomaketta on helppo käyttää ja täyttää, havainnointiaiheet ovat kattavat ja monipuoliset, väitteet ovat ymmärrettäviä ja lomake on nopeasti ja helposti rastitettava. Positiivisena nähtiin, että lomakkeen kaikkia sivuja ei tarvitse täyttää samalla kertaa, vapaalle havainnoinnille on hyvin tilaa ja käsitteet aina, usein, joskus ja ei koskaan on määritelty tarkemmin. Toisaalta lomake nähtiin liian pitkänä ja monisivuisena ja sen toivottiin olevan lyhyempi.

Palautteissa oli vain muutamia kehitys- ja parannusehdotuksia. Näiden parannusehdotuksien mukaisesti muokkasinkin lomaketta paremmin tarpeita vastaavaksi. Yhtenä parannusehdotuksena oli lomakkeen ensimmäiselle sivulle suuremmat tai selkeämmät välit eri aihealueiden välille, tämän toteutin erottamalla aihealueet viivoilla toisistaan. Lomakkeen liiallisesta pituudesta oli maininta muutamassa palautteista, koska tarkoituksena ei ollut täyttää havainnointilomaketta kokonaan yhdellä kertaa, vaan havainnoijan sillä hetkellä tarpeelliseksi kokemia osia tai sivuja, lomakkeen pituutta ei lähdetty lyhentämään. Lomakkeen tarkoituksena, kun oli, että siitä voisi käyttää sillä hetkellä tarpeellisia osioita, eikä kaikkien lasten kohdalla välttämättä tarvitse edes käyttää kuin vain osia lomakkeessa olevista havainnointikohdista. Lisäksi toiveena oli lista lasten erilaisista tuen tarpeista ja esimerkkejä millaisia erilaisia leikkijöitä lapset voivat olla. Myös nämä asiat lisäsin havainnointilomakkeen ohjeosioon. Lomakkeen valmis versio liitteessä 5.

7.3 Kehittämistehtävän arviointi

Kehittämistyössä arviointia tulisi tapahtua koko prosessin ajan, suunnaten kehittämistyötä. Loppuarvioinnin tarkoituksena on pohtia, miten koko kehittämistyössä onnistuttiin. Yleensä arviointi kohdistuu muutosprosessiin, panoksiin ja lopputuotoksiin ja niiden välisiin suhteisiin. Arvioinnissa tarkastellaan esimerkiksi tavoitteiden saavuttamista (Ojasalo ym. 2018, 47.)

Usein kehittämistehtävän tarkoituksena on luoda konkreettinen tuotos. Kehittämistehtävän määrittämisvaiheessa pohditaan mihin kehittämisellä pyritään. Kehittämistyön onnistumisen arvioinnin kannalta kehittämistehtävän määrittely on tärkeää. (Ojasalo ym. 2018, 32.) Opin- näytetyön kehittämistehtävänä ollut leikin havainnoinnin lomake luotiin yhteistyössä varhaiskasvatuksen opettajien kanssa. Kehittämissyhteistyö lähti liikkeelle yhteisellä työpajalla, jossa teemakeskustelun keinoin, pyrittiin löytämään vastauksia kysymykseen, mitä asioita lomakkeessa tulisi olla. Näiden pohjalta tein lomakkeen ensimmäisen version. Tämän jälkeen pidettiin palaveri päiväkodin johtajan ja yhden varhaiskasvatuksen opettajan kanssa, jonka pohjalta tein vielä muutamia pieniä muutoksia lomakkeeseen ennen testijaksoa. Testijakson päiväkirjojen palautteiden perusteella leikin havainnointilomake koettiin hyödylliseksi ja hyväksi työkaluksi. Tavoitteena olleeseen päiväkodin leikin havainnointikäytäntöjen yhtenäistämiseen on nyt olemassa työkalu.

Kehittämistyön arvioinnissa pohditaan kehittämistyön tavoitteiden saavuttamista, käytettyjä menetelmiä sekä toiminnan johdonmukaisuutta. Aikaansaannoksia arvioidaan esimerkiksi helppokäyttöisyyden, merkittävyyden tai yksinkertaisuuden kautta. Oleellisemmat kysymykset, joihin arvioinnissa vastataan ovat: Kuinka hyvin tavoitteet saavutettiin? Mitä vaikutuksia saatiin aikaan? Johtuvatko muutokset kehittämistyöstä? (Ojasalo ym. 2018, 48.) Leikin havainnointilomakkeesta annetuissa palautteissa toistui lomakkeen selkeys, yksinkertaisuus sekä helppokäyttöisyys. Näin ollen lomakkeen käyttämisen varhaiskasvatuksen arjessa ei pitäisi jäädä siitä kiinni, että lomake olisi liian monimutkainen tai vaikea käyttää. Päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajien oleminen mukana suunnittelussa ja lomakkeen testikäyttäminen varmasti myös laskevat kynnystä ottaa lomake käyttöön heidän työssään, koska he ovat itse saaneet vaikuttaa lomakkeeseen ja se on suurimmalle osalle heistä pilotoinnin myötä jo valmiiksi tuttu työkalu.

Konstruktiiviseen lähestymistapaan kuuluu kehittämistyön tekijän ja käytännön edustajien yhteistyö (Kananen 2017a, 16). Yhteistyö käytännön edustajien kanssa sujui hyvin ja kontakteja yhteistyökumppaniin oli useita. Yhteistyökumppanin näkemyksiä kerättiin useammassa vaiheessa, jotta varmistuttiin, että lomakkeesta tulisi yhteistyökumppanin tarpeita vastaava ja asiat on ymmärretty oikein.

Jotta olisi voitu arvioida leikin havainnointilomakkeen vaikutusta päiväkodin leikin havainnointikäytäntöihin olisi jonkun ajan kuluttua lomakkeen käyttöönotosta pitänyt tehdä kysely, kuinka moni lomaketta aktiivisesti käyttää. Opinnäytetyöni kuitenkin loppui lopullisen version antamiseen päiväkodin käyttöön, joten on vaikea arvioida, kuinka moni lomaketta lopulta tulee työssään käyttämään. Päiväkodin johtaja oli kuitenkin tyytyväinen saadessaan päiväkodin käyttöön yhtenäisen työkalun leikin havainnointiin. Lomakkeelle oli selkeä tarve ja päiväkodin johtaja kertoi vastaanoton lomakkeelle olleen positiivista jo testijakson aikana.

Vaikka tarkoituksena oli, että lomake sopisi kaiken ikäisten lasten leikin havainnointiin, pienimpien lasten kanssa työskennellessä lapset eivät ole vielä saavuttaneet suurinta osaa lomakkeessa olevista taidoista, vaan vasta harjoittelevat niitä. Onkin varhaiskasvatuksen opettajien vastuulla pohtia, koska lomaketta kannattaa alkaa valmiiden vastausvaihtoehtojen osalta täyttämään. Lomakkeen vapaita havainnointikenttiä pystyy käyttämään myös pienimpien lasten havainnointiin.

Palaute, jota lomakkeesta sain, oli pääasiassa positiivista. Lomake koettiin asialliseksi, selkeäksi, yksinkertaiseksi sekä nopeaksi ja helpoksi täyttää ja käyttää. Lomakkeen havainnointiaiheet koettiin kattaviksi ja monipuolisiksi. Palautteen mukaan lomakkeessa oli tuotu hyvin eri näkökulmia esiin. Lomake koettiin myös visuaalisesti helposti lähestyttäväksi. Lomakkeen väittämät koettiin ymmärrettävinä, tämä ei vastaajan mukaan aina ollut itsestään selvää kaikkien lomakkeiden kohdalla. Alla vielä muutamia esimerkkejä, siitä miten vastaajat lomakkeen kokivat:

Jos lomaketta täyttää aina eri värisellä kynällä eri havainnointi kerroilla, esimerkiksi muutaman kuukauden välein, voi lapsen kehittymisen eri osa-alueilla nähdä helposti.

Varsinkin tuen tarpeisten lasten kanssa tämä lomake on todella hyvä työkalu tuomaan näkyväksi missä asioissa ollaan menty eteenpäin ja mihin pitää vielä kiinnittää huomiota.

Huolenaiheet ja tuen tarpeet nousevat nopealla täyttämiseläkin selkeästi esiin.

Verrattuna muihin yleisiin lapsen kasvun ja kehityksen arviointikaavakkeisiin, joita esimerkiksi erityispalveluyksiköstä tulee täytettäväksi, tämä lomake on hyvin selkokielineen ja helposti lähestyttävä.

Myös tiimin yhteinen osuus lomakkeessa koettiin tärkeäksi helpottamaan yhteisten toimintatapojen sopimista. Yhdessä palautteessa oltiin tyytyväisiä siihen, että saatiin olla mukana kehittämässä lomaketta, jotta oma ääni tuli kuulluksi.

Päiväkodin johtajan sanoin, kehittämisprosessi varmasti vielä jatkuu opinnäytetyöni valmistumisen jälkeenkin. Opinnäytetyön oli tarkoitus olla alku heidän kehittämisprosessilleen. Leikin havainnointilomakkeen käyttö päiväkodissa alkaa valmiin havainnointilomakkeen myötä. Lomakkeen laajemmassa käytössä voidaan huomata uusia kehittämis- tai parannusehdotuksia. Leikin havainnointilomake on annettu toimeksiantajalle sähköisessä muodossa, jolloin heidän on myöhemmin helppo tehdä siihen tarvittavia muutoksia.

Tavoitteena ollut päiväkodin havainnointitapojen yhtenäistäminen tapahtui yhteiskehittämisen tuloksena syntyneellä leikin havainnoinnin lomakkeella. Vaikka palautteissa sanottiin, että lomake on toimiva ja sitä tullaan käyttämään, aika kuitenkin näyttää kuinka moni ja kuinka paljon lomaketta päiväkodissa tullaan todellisuudessa käyttämään. Nyt päiväkodilla on

oma yhtenäinen lomake leikin havainnointiin. Päiväkodin johtaja kertoi, että tulevaisuudessa leikin havainnointilomaketta on tarkoitus levittää laajemmin kunnan muihinkin päiväkoteihin, toivottavasti näin tulee myös tapahtumaan.

7.4 Luotettavuus ja eettisyys

Konstruktiivisen tutkimuksen luotettavuuden tarkastelu on haasteellista, koska kyseessä on muutoksen aikaan saaminen ja tutkimusmenetelmät ovat monimenetelmäisiä. Konstruktiivinen tutkimus ei ole oma tutkimusotteensa, vaan siinä voi olla sekä laadullisen että määrällisen tutkimuksen piirteitä. Luotettavuutta tuleekin arvioida käytettävien menetelmien pohjalta. (Kananen 2015, 111; Kananen 2017a, 69.) Koska tässä opinnäytetyössä on käytetty aineiston keräämiseen ja analysointiin laadullisen tutkimuksen menetelmiä tulee niiltä osin luotettavuutta arvioida laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kannalta.

Laadullisessa tutkimuksessa ei ole vakiintunutta luotettavuuden arviointikriteeristöä toisin kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuus jääkin tutkijan oman arvioinnin ja näytön varaan, koska objektiivisen luotettavuuden saavuttaminen on laadullisessa tutkimuksessa miltei mahdotonta. Luotettavuuden yleiset mittarit tieteellisessä tutkimuksessa ovat reliabiliteetti eli tulosten pysyvyys ja valideetti eli oikeiden asioiden tutkiminen. (Kananen 2017b, 173; Kananen 2014, 146-147.) Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeää kuvata prosessi ja tulkintojen perustelut tarkasti. Luotettavuutta voi lisätä myös triangulaatiolla eli tutkimalla asioita monesta eri näkökulmasta. (Ojasalo ym. 2018, 105.) Tässä opinnäytetyössä työn vaiheet on pyritty dokumentoimaan mahdollisimman tarkasti ja menetelmien valinnat perustelemaan. Tässä opinnäytetyössä luotettavuutta pyrittiin lisäämään menetelmätriangulaatiolla eli käyttämällä useampaa menetelmää saman johtopäätöksen saamiseksi. Tässä opinnäytetyössä käytettiin kahta eri aineistokeruumenetelmää eli teemahaastattelua ja testijakson havainnointipäiväkirjoja. Teemahaastattelun pitämiseen oli aikaa vain hieman vajaa puoli tuntia, joten jälkikäteen ajateltuna teemahaastattelun teemojen valinnalla etukäteen sekä lyhyellä haastatteluajalla, on voinut olla vaikutusta siihen, että joku tärkeä osa-alue on jäänyt kokonaan käsittelemättä. Suunnittelutyöpajaan osallistuneita varhaiskasvatuksen opettajia oli neljä ja palautettuja päiväkirjoja vastauksineen tuli viisi kappaletta, vaikka ryhmiä päiväkodissa oli yhdeksän. Vastausten saaminen vain puolelta mukana olleista voi vaikuttaa työn luotettavuuteen heikentävästi.

Kanasen (2014, 132-133) mukaan kehittämistoiminnassa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella luotettavuuden, siirrettävyyden, riippuvuuden ja vahvistettavuuden näkökulmista. Riippuvuudella tarkoitetaan, että toistettaessa tutkimus olisivat sen tulokset samanlaisia. Tulosten, menetelmien ja tiedonkeruun riittävän tarkka dokumentointi on tutkimustulosten luotettavuuden arvioinnin kannalta lähtökohtana. Myös valintojen ja

ratkaisujen perustelut lisäävät kirjoittajan uskottavuutta. (Kananen 2014, 132-136.) Opinnäytetyössä on kaikki vaiheet pyritty dokumentoimaan mahdollisimman tarkasti ja menetelmien valinnat perustelemaan. On kuitenkin otettava huomioon, että toistettaessa tutkimus sen lopputulos voisi olla toisenlainen, koska opinnäytetyössä kerättiin tietoa ja mielipiteitä varhaiskasvatuksen opettajilta. Toistettaessa tutkimus osallistujat voisivat olla eri ihmisiä, joten myös mielipiteet ja toiveet voisivat olla toisenlaisia.

Tutkimuksen luotettavuutta haastateltavan kannalta lisää haastellun aineiston ja tulkinnan luetuttaminen haastateltavalla, jolloin haastateltava voi vahvistaa, että hänen sanomisensa on ymmärretty oikein. Omille tutkimustuloksille voi hakea vahvistusta myös aikaisemmista tutkimuksista, jos niiden tulokset ovat samanlaisia, tätä kutsutaan myös vahvistettavuudeksi. (Kananen 2017b, 177.) Tässä opinnäytetyössä alkuperäinen versio havainnointilomakkeesta tehtiin suunnittelutyöpajassa nousseiden asioiden pohjalta, johon keskustelun teemat oli nostettu teorian pohjalta. Ennen testikäyttöä, lomaketta käytiin näyttämässä päiväkodin johtajalle sekä yhdelle varhaiskasvatuksen opettajalle, jonka pohjalta lomakkeen ensimmäiseen versioon tehtiin vielä pieniä lisäyksiä. Lomaketta muokattiin testikäytön jälkeisten päiväkirjamerkintöjen perusteella, vastaamaan enemmän käyttäjien tarpeita. Tässä opinnäytetyössä on useammassa vaiheessa pyydetty yhteistyökumppanien mielipiteitä ja näkemyksiä lomakkeeseen, tällä on pyritty varmistumaan sitä, että tulkinnot on tehty oikein.

Konstruktiivisessa tutkimuksessa tavoitteena on onnistunut muutos. Luotettavuutta tulisikin arvioida myös ratkaisun onnistumisella ja toimivuudella. Jos ratkaisu tuottaa toimivan konstruktion on ongelman ratkaisussa onnistuttu. (Kananen 2017a, 69.) Koska työntekijät kokivat lomakkeen helppokäyttöiseksi, monipuoliseksi, selkeäksi ja yksinkertaiseksi uudeksi työkaluksi ja olivat tyytyväisiä valmiiseen lopputulokseen, voidaan sanoa, että konstruktion ratkaisussa on onnistuttu.

Havainnointilomakkeen luotettavuutta lisää mielestäni myös havainnointilomakkeen ensimmäisen sivun perustuminen RALLA:n (2018) leikkitaitojen havainnointiin, jota on tutkittu neljässä eri tutkimuksessa. Toinen sivu perustuu Laaksosen (2022) Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa -kirjaan sekä RALLA:n (2018) kaveritaitojen havainnointiin, joiden tutkimus pohjaa Laaksosen väitöskirjaan. Vaikka näitä osa-alueita on opinnäytetyön leikin havainnoinnin lomakkeessa lyhennetty, saadaan niiden avulla osviittaa lapsen tilanteesta. Haluttaessa kartoittaa lapsen tilannetta tarkemmin, voidaan apuna käyttää esimerkiksi RALLA:n (2018) havainnointilomakkeita, jotka antavat laajemman ja tarkemman kuvan.

Työelämälähtöisessä kehittämistyössä tulee huomioida niin tieteen tekemisen kuin työelämänkin eettiset näkökulmat. Eettisistä näkökulmista opinnäytetyössä tulee pohtia oikeudellisia kysymyksiä, tarvittavia sopimuksia, työn tulosten omistusoikeuksia sekä tekijöiden oikeuksia. Toisen tekstiä lainatessa tulee aina merkitä lähde, kerättävän tiedon tulee pysyä

luottamuksellisenä ja tutkittaville on kerrottava mihin kerättävää tietoa käytetään ja miten sitä säilytetään. Tiedonhankinnan ja arviointimenetelmien eettisyys on varmistettava. Myös yhteistyökumppanin eettiset säännöt ja käytännöt tulee selvittää. Tutkimustuloksia ei saa vääristellä eikä tule luvata mitään mitä ei voi pitää. Tutkijan tulee olla tarkka, rehellinen ja huolellinen. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2013, 6; Ojasalo ym. 2018, 48-49.) Kehittämistyössä mukana olleille eli tässä tapauksessa haastateltaville ja päiväkirjan pitäjille kerrottiin mihin tarkoitukseen tietoa kerätään, mihin niitä käytetään ja miten niitä säilytetään. Osallistujilla oli myös mahdollisuus kieltäytyä osallistumasta lomakkeen tekemiseen. Opinnäytetyössä kerättiin huomioita ja parannusehdotuksia varhaiskasvatuksen työntekijöiltä, eivätkä lapset olleet varsinaisessa tutkimuksessa mukana, joten lasten vanhemmilta ei tarvittu lupaa tutkimukseen. Opinnäytetyösopimuksessa sovittiin opinnäytetyön oikeuksista ja tutkimuslupa haettiin työlle ennen sen aloittamista.

Ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa tarvitaan eettinen ennakkoarviointi (Arene 2020). Koska kyseessä oli kehittämistyö eikä ihmisiin kohdistuva tutkimus, eettistä ennakkoarviointia ei tässä opinnäytetyössä tarvittu. Henkilötietojen oikeanlaiseen käsittelyyn ja tietosuojaan tulee myös kiinnittää huomiota (Arene 2020). Myöskään henkilötietoja ei tässä työssä kerätty.

Tässä kappaleessa esittelen varhaiskasvatuksessa huomioon otettavia ammattieettisiä piirteitä. Lapsen oikeuksien sopimus, Yhdistyneiden kansakuntien Ihmisoikeus julistus ja Suomen perustuslain perusoikeusluku ovat varhaiskasvatuksen opettajan ammatillisen etiikan perustana. Taustalla olevat arvot ovat ihmisarvo, oikeudenmukaisuus, totuudellisuus eli tutkittu tieto, vastuullisuus ja tasa-arvo. Myös lasten osallisuuden mahdollistaminen, yhteistyö vanhempien kanssa, turvalliset ja yksilölliset tarpeet huomioivat oppimisympäristöt ja oman ammattitaidon kehittäminen ovat varhaiskasvatuksen eettisiä käytäntöjä ja periaatteita. (Pesonen ym. 2020.) Nämä ammattieettiset ohjeet ohjaavat työtä varhaiskasvatuksessa ja nämä asiat olivat siten otettava huomioon myös lomaketta suunniteltaessa. Itse lomakkeessa lapsen osallisuus tai vanhempien kanssa käytävä yhteistyö eivät varsinaisesti näy. Lomakkeen avulla saatavien tietojen ja lapsen mielenkiinnon kohteiden pohjalta lapsen osallisuutta pystytään lisäämään esimerkiksi oppimisympäristöjä ja toimintatapoja muokkaamalla. Lomake voi toimia myös apuvälineenä huoltajien kanssa käytävissä lapsen varhaiskasvatussuunnitelmakeskusteluissa.

8 Pohdinta

Opinnäytetyön tekeminen tuki hyvin ammatillista kehittymistäni. Opinnäytetyön tekemisen ohessa pääsin tutustumaan muun muassa lasten leikkiin varhaiskasvatuksessa sekä erilaisten havainnointilomakkeiden runsauteen. Useimmat näistä lomakkeista on kehitetty havainnoidaan tiettyjä osa-alueita, esimerkiksi kielellisiä taitoja, motorisia taitoja tai lapsen kehitystä

yleisesti. Sekä tutkitusta taustateoriasta että havainnointilomakkeista on itselleni hyötyä myös työssäni. Työskentelen tällä hetkellä varhaiskasvatuksessa ja otan lomakkeen tai ainakin osia siitä varmasti käyttöön myös omassa työssäni, joten lomake tulee jatkossa hyödyttämään omassa työssäni.

Aikataulullisesti opinnäytetyöprosessissa meni huomattavasti suunniteltua kauemmin. Tähän vaikuttivat viivästykset ja aikataululliset haasteet sekä opinnäytetyön tilaajan puolelta että omalta osaltani.

Aloittaessani opinnäytetyöprojektiani oli juuri julkaistu uudet Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, joissa pedagoginen dokumentointi nostettiin aiempaa suuremmin esille. Havainnointilomakkeen suunnittelussa oli huomioitava, että se olisi myös pedagogisen dokumentaation väline. Tämä ratkaistiin ottamalla mukaan lomakkeeseen tiiminjäsenten toiminnan reflektiota sekä kohta toimenpiteet, joilla tuemme lasta, johon on tarkoitus palata myöhemmin ja pohtia onko toimenpiteisiin ryhdytty ja onko siitä ollut apua. Tämän avulla haluttiin välttää Rintakorven ja Vihmari-Henttosen (2017, 6) mukaan yleinen ongelma, jossa pedagogista dokumentointia tehdään vain dokumentoinnin takia ilman reflektointia, keskustelua ja toiminnan muuttamista.

Lomakkeen suunnittelussa on otettu huomioon Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022). Eniten tämä näkyy lomakkeessa henkilökunnan oman reflektoinnin kohdassa ja toimenpiteet, joilla tuemme lasta -kohdassa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) lapsen leikin havainnointi nähdään tärkeänä osana varhaiskasvatusta. Valmis lomake antaa päiväkodin työntekijöille uuden työkalun lapsen leikin havainnointiin. Lomakkeen havaintojen pohjalta tulee näkyväksi, mihin toiminnassa ja ympäristössä tulisi kiinnittää huomiota, jotta se vastaisi lasten tarpeita ja mielenkiinnonkohteita.

Havaintojen tekeminen on varhaiskasvatustyössä arkipäivää, mutta niiden pohjalta toimintaa ei välttämättä kehitetä niin paljon kuin syytä ehkä olisi. Arjen kiireistä huolimatta tulisi kasvattajien ratkaisujen perustua olettamuksien ja uskomusten sijaan havaintoihin ja dokumentointiin (Koivunen & Lehtinen 2015, 19). Varhaiskasvatuksen hektisessä arjessa ei tahdo jäädä aikaa tiimin jäsenten yhteiselle pohdinnalle, lyhyitä tiimipalavereita lukuun ottamatta. Tämä oli yksi syy, miksi haluttiin, että lomakkeeseen voidaan palata useampia kertoja, jotta nähdään, onko toimintaa muutettu ja miten se on vaikuttanut. Ilman toiminnan ja toimintatapojen muuttamista leikin havainnointilomake jää pelkäksi dokumentiksi.

Kaiken kattavaa leikin havainnointilomaketta on mahdotonta suunnitella. Yksi syy miksi lomakkeen suunnitteluun alun perin lähdettiin, oli olemassa olevien lomakkeiden liian pitkä pituus. Pituus oli yksi asia mistä tuli myös yhdessä kehittämästämme lomakkeesta palautetta. Kehitetystä havainnointilomakkeesta on kuitenkin tarkoitus käyttää vain osioita kerralla eikä täyttää koko lomaketta yhdellä kertaa. Lomakkeen käytössä on myös huomioitava, että

luotettavimmat havainnointitulokset saadaan havainnoimalla lasta riittävän kauan ja useamassa eri leikkitilanteessa (Lautamo & Laaksonen 2018, 28).

En löytänyt pelkästään leikin havainnointiin keskittyviä valmiita lomakkeita Lautamon ja Laaksosen (2018) RALLA:n leikkitaitojen ja kaveritaitojen ja Laaksosen (2022) Kaveritaitojen lomakkeiden lisäksi kuin muutamia. Nämä muut lomakkeet perustuvat enemmänkin pelkästään vapaalle havainnoinnille. Nyt kehitetty lomake on yhdistelmä sekä vapaata että strukturoitua lomaketta. Uutena asiana nyt kehitetyssä lomakkeessa kiinnitetään huomiota myös varhaiskasvattajan omaan rooliin ja toimenpiteisiin millä lasta lähdetään tukemaan.

Lomake toteutettiin sähköisessä muodossa, näin toimeksiantaja voi tulevaisuudessa tarvittaessa muokata sitä tarpeidensa mukaisesti. Sähköisestä versiosta on myös helppo tulostaa paperisia lomakkeita, koska käytännössä havainnointia on useimmiten helpoin tehdä kirjaamalla asioita paperiseen versioon.

Havaintoja päiväkodin arjessa tulee tehtyä paljon joka päivä. On kuitenkin huomattava, että jos havaintoja ei kirjaa muistiin voivat ne ajan kuluessa muuttua muotoaan (Koivunen & Lehtinen 2015, 18). Leikin havainnointilomakkeesta saatavien tietojen pohjalta toimintaa ja toimintatapoja on helppo muuttaa lasten tarpeita vastaavaksi, näin lasten leikki- ja kaveritaitoja pystytään vahvistamaan. Mahdollisimman varhaisessa vaiheessa saaduilla onnistuneilla vuorovaikutuskokemuksilla on positiivisia vaikutuksia lapsen vertaissuhteiden muodostumiseen. Toimivat vertaissuhteet ja hyvät kaveritaidot ehkäisevät kiusaamista ja yksinäisyyden tunnetta myös myöhemmin lapsen elämässä. (Laaksonen 2022, 60-62.)

Leikin havainnointilomakkeelle oli selkeästi tarvetta päiväkodissa. Saamani palautteen perusteella se koettiin hyväksi ja tärkeäksi uudeksi työkaluksi. Sain yhdeltä työntekijältä palautetta lomakkeen toimenpiteet, joilla tuemme lasta osiosta, että tämä on oikeastaan se tärkein kohta koko lomakkeessa, koska tässä sovitaan tiimin yhteiset toimintatavat, joilla lasta tuetaan. Kuten jo arviointikappaleessa totesin, palautteen perusteella lomake koettiin erityisen hyödylliseksi tuen tarpeisten lasten kanssa työskenneltäessä, koska lomakkeen avulla on helppo seurata lapsen edistymistä.

Oma työni loppui lomakkeen muokatun version antamisen jälkeen. Toivon ja niin toivoi myös päiväkodin johtaja, että lomaketta käytettäisiin tulevaisuudessa ja edelleen tarpeen niin vaatiessa jatkokehittäisiin palvelemaan paremmin päiväkodin tarpeita. Olisikin mielenkiintoista tehdä jatkotutkimus esimerkiksi vuoden kuluttua, siitä kuinka monella päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajista leikin havainnointilomake on aktiivisessa käytössä. Mikäli lomake olisi käytössä useammalla, olisi mielenkiintoista tietää millaisia kehitysehdotuksia lomakkeeseen on ilmennyt. Mikäli lomake ei olisi käytössä, olisi mielenkiintoista tutkia syitä siihen miksi näin on käynyt. Toisaalta olisi myös mielenkiintoista tietää, onko leikin havainnointilomaketta saatu levitettyä kunnan muihin päiväkoteihin ja millainen vastaanotto sillä on niissä ollut.

Lähteet

Painetut

Aaltonen, R., Lehtinen, T., Leppänen, K., Peltonen, T., Tarvo, M., Tuunainen, P. & Viherä-Toivonen, A. 2008. Havainnointi ja pedagoginen tuki 3-5-vuotiaiden varhaiskasvatuksessa. Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto. Oppaita ja työkirjoja. 2008:3.

Heikka, J., Hujala, E., Turja, L. & Fonsén, E. 2020 Havainnointi ja arviointi varhaispedagogiikassa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 56-68.

Heikkinen, K. & Kajan, H. 2021. Osallisuutta arkeen! Pedagoginen dokumentointi vahvistaa lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksen suunnitteluun, arviointiin ja kehittämiseen. Teoksessa Fonsén, E., Koivula, M., Korhonen, R. & Ukkonen-Mikkola, T. (toim.) Varhaiskasvatuksen asiantuntijat: Yhteistyössä eteenpäin. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 181-191.

Helenius, A. & Lummelahti, L. 2013. Leikin käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kananen, J. 2017a. Kehittämistutkimus interventiotutkimuksen muotona - opas opinnäytetyön ja pro gradun kirjoittajille. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, J. 2017b. Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, J. 2015. Opinnäytetyön kirjoittajan opas: Näin kirjoitan opinnäytetyön tai pro gradun alusta loppuun. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä: Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kangas, J., Lastikka, A. & Karlsson, L. 2021. Voimauttava varhaiskasvatus: Leikkivä, osallinen ja hyvinvoiva lapsi. Keuruu: Otava.

Koivunen, P. & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Koivula, M. & Laakso, M. 2017. Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmista. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino, 108-128.

Korpilahti, P. & Eilomaa, P. 2001. Kettu. 3-vuotiaan puheen ja kielen taitojen arviointimenetelmä. Ohjeet käyttäjälle. Helsinki: Logo.

Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lautamo, T. & Laaksonen, V. 2018. RALLA Leikki- ja kaveritaitojen havainnointimenetelmät. 2. painos. Ralla.

Lehtinen, E. & Koivula, M. 2017. Leikki yhdistää lapsia ja aikuisia. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino, 177-194.

Ojasalo, K., Moilanen, T. & Ritalahti, J. 2018. Kehittämistyön menetelmät: Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. 3. painos. Helsinki: Sanoma Pro.

Raittila, R. & Siippainen, A. 2017. Varhaiskasvatuksen pedagoginen toimintaympäristö. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino, 283-292.

Rintakorpi, K. & Vihmari-Henttonen, E. 2017. Tää on meidän maailma! Pedagoginen dokumentointi varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus.

Salminen, J. & Poikonen, P. 2022. Opetussuunnitelma pedagogisena työvälineenä. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 57-76.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Vlasov, J., Siippainen, A., Salminen, J. & Harkomaa, S. 2021. Kehittävä arviointi varhaiskasvatuksen henkilöstön oman työn tukena. Teoksessa Fonsén, E., Koivula, M., Korhonen, R. & Ukonen-Mikkola, T. (toim.) Varhaiskasvatuksen asiantuntijat: Yhteistyössä eteenpäin. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 192-205.

Sähköiset

Arene. 2020. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry. Viitattu 23.6.2022. https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTIKORKEAKOULU-JEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?_t=1578480382

Karvi. 2023. Varhaiskasvatuksen laadun arvioinnin perusteet ja suositukset. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Viitattu 2.2.2023. <https://karvi.fi/varhaiskasvatus/varhaiskasvatuksen-laadun-arvioinnin-perusteet-ja-suositukset/>

Komi, T. 2019. Varhaiskasvatuksen arviointi ja kehittäminen – sanoista tekoihin. Varhaiskasvatuksen opettajien liitto. Viitattu 10.1.2023. <https://www.vol.fi/uutiset/varhaiskasvatuksen-arviointi-ja-kehittaminen-sanoista-tekoihin/>

Opetushallitus. 2016. Leikki esiopetuksessa tukimateriaali. Viitattu 23.6.2022. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/leikki_esiopetuksessa_tukimateriaali_0.pdf

Opetushallitus. 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Viitattu 18.6.2022. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman%20perusteet%202022_0.docx

Opetushallitus. 2023a. Mitä varhaiskasvatus on? Viitattu 2.1.2023. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-varhaiskasvatus>

Opetushallitus. 2023b. Johdanto pedagogiseen dokumentointiin. Viitattu 12.1.2023. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/johdanto_pedagogiseen_dokumentointiin.pdf

Pesonen, J., Karlsson, J., Lahdenperä-Laine, J., Lahin, L., Mankinen, T., Pakanen, A., Pihlainen, R. & Sutinen, S. 2020. Varhaiskasvatuksen opettajan ammattieettiset ohjeet. E-kirja. Helsinki: Varhaiskasvatuksen Opettajien Liitto VOL.

Peterson, G. & Elam, E. 2020. Observation and assessment in early childhood education. E-kirja. California: College of the Canyons.

Repo, L., Paanenen, M., Eskelinen, V., Mattila, M., Lerkkanen, M., Gammelgård, L., Ulvinen, J., Marjanen, J., Kivistö, A. & Hjelt, H. 2019. Varhaiskasvatuksen laatu arjessa - Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. 15:2019. Helsinki: Karvi. Viitattu 19.6.2022. https://karvi.fi/wp-content/uploads/2019/09/KARVI_1519.pdf

Salmenrinne, V., Alaranta, M. & Junttila, N. 2022. Kaveritaidot ovat harjoiteltavia taitoja. Opetushallitus. Viitattu 10.11.2022. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kaveritaidot-ovat-harjoiteltavia-taitoja>

Suomen CP-liitto. 2022. Innostun liikkumaan. Havainnoinnin työvälineitä. Viitattu 20.6.2022. <https://innostunliikkumaan.fi/havainnoinnin-tyovalineita/>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2021. Kouluterveyskysely: Iso osa lapsista ja nuorista on tyytyväisiä elämäänsä – yksinäisyyden tunne on yleistynyt. Viitattu 7.1.2023. <https://thl.fi/fi/>

[/kouluterveyskysely-iso-osa-lapsista-ja-nuorista-on-tyytyvaisia-elamaansa-yksinaisyyden-tunne-on-yleistynyt](#)

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta: Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedon tuottamiseen. 3. painos. E-kirja. Tampere: University Press

Toimeksi.fi. 2022. Työkaluja toiminnan kehittämistyöpajoihin. Viitattu 5.6.2022. <https://www.toimeksi.fi/kansalais-ja-yhdistystoimijoille/arvioinnin-tyokaluja-ja-menetelmia/vapaaehtoistoiminnan-arviointi-ja-kehittaminen/tyokaluja-toiminnan-kehittamistyopajoihin/>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2013. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkaamisepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Viitattu 23.6.2022. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Viitattu 13.6.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Kuviot

Kuvio 1: Lapsen kaveritaitojen elementit ja niihin vaikuttavat tekijät (Lautamo & Laaksonen 2018)	11
Kuvio 2: Myönteisen vuorovaikutuksen kehä (Laaksonen 2022)	12
Kuvio 3: Havainnoinnista toiminnan kehittämiseen (Koivunen & Lehtinen 2015)	13
Kuvio 4: Pedagogisen dokumentoinnin vaiheet (Opetushallitus 2023b).....	15
Kuvio 5: Prosessikaavio	19

Liitteet

Liite 1: Työpajan luokittelu	41
Liite 2: Havainnointilomake ja ohjeistus (ensimmäinen versio)	42
Liite 3: Saatekirja ja päiväkirja	50
Liite 4: Päiväkirjojen luokittelu	52
Liite 5: Havainnointilomake ja ohjeistus (valmis).....	53

Liite 1: Työpajan luokittelu

Esitiedot • Nimi • Ikä kuukauden tarkkuudella • Ryhmä • Kuka havainnoi • Havainnoitsijan rooli	Ulkonäkö • Avoimia ja vaihtoehtokysymyksiä • Selkeä • Havainnointiaiheet jaoteltuna teemojen mukaisesti omille sivuille • Tilaa omille havainnoille • Ei viittä vastausvaihtoehtoa • Vaihtoehdot aina/usein/joskus/ei koskaan
Havainnointiaiheet • Kaveritaidot • Vuorovaikutustaidot • Leikkitaidot • Perustuminen Vilja Laakson Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa -kirjaan sekä Lautamon ja Laaksosen kirjaan RALLA Leikki- ja kaveritaitojen havainnointimenetelmät • Lapselle ominainen tapa leikeissä Vastausvaihtoehdot • Leikkiikö samoja leikkejä • Tuleeko ymmärretyksi leikeisiin • Onnistuuko leikkiminen sääntöjen mukaisesti • Leikin lopettaminen/siirtyminen toiseen leikkiin • Keskittyminen • Kavereiden vaihtuminen • Väline-, rinnakkais-, rooli- tai sääntöleikki • Fyysisen kontaktin hakeminen • Leikin valinta itse • Parhaat kaverit poissa → jääkö yksin leikkimään	Aikaisemmin käytössä olevat havainnointimenetelmät • 4-vuotisneuvolalomake • Sosiogrammi • vapaa kirjaus asiakokonaisuus • ranskalaisin viivoin kirjaus

Liite 2: Havainnointilomake ja ohjeistus (ensimmäinen versio)

LEIKKITAITOJEN/VUOROVAIKUTUSTAITOJEN/KAVERITAITOJEN HAVAINNOINTILOMAKE**Nimi:****Ryhmä:****Ikä (vuosi/kk):****Havainnointipäivämäärä:****Havainnoitsija:****Havainnoitsijan rooli:**

(tasavertaisena mukana leikissä, ulkopuolinen havainnoija, leikin ohjaajana)

VASTAUSVAIHTOEHDOT: Aina (yli 75% ajasta) Usein (35-75% ajasta) Joskus (5-35% ajasta) Ei koskaan (alle 5% ajasta)

LEIKKITAIDOT**UTELIAISUUS Päivämäärä:**

Osoittaa kiinnostusta ympäristöä ja esineitä kohtaan

Osallistuu uusiin leikkeihin

Käyttää leikeissään vaihtelevasti eri leluja ja esineitä

Päättää itse mitä tekee ennemmin kuin matkii toisten tekemisiä

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

LEIKILLISYYS Päivämäärä:

Osoittaa tunteitaan leikin aikana

Hassuttelee ja vitsailee

Ottaa riskejä ja etsii itselleen haasteellista toimintaa

Antautuu leikin tapahtumiin tekemiseen keskittyen

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

TARINALLISUUS Päivämäärä:

Aloittaa leikin ilman aikuisen tukea

Leikissä on teema tai tarina

Leikillä on selkeä tarkoitus

Rakentaa leikkiympäristöjä

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

KUVITTEELLISUUS Päivämäärä:

Keksii omia leikki-ideoita

Käyttää esineitä eri tavalla kuin on tarkoitettu

Leikkii olevansa joku muu

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

KAVERILEIKKI Päivämäärä:

Jakaa leluja toisten kanssa

Osallistuu aktiivisena toimijana yhteiseen leikkiin

Ymmärtää toisten keksimiä leikkejä

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

KAVERITAITOT:

RYHMÄSSÄ TOIMIMISEN TAITOT Päivämäärä:

Osaa toisten lasten kanssa ilmaista itseään tilanteeseen sopivalla tavalla

Osaa viestiä tarkoituksen mukaisella tavalla toisten lasten viestintätavan ja tunteet huomioiden

Osaa noudattaa ja ymmärtää yhteisiä sääntöjä

Osaa sitoutua ryhmän toimintaan pitkäjänteisesti

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

VUOROVAIKUTUKSEN YLLÄPITÄMISEN JA VERTAISTEN TUKEMISEN TAITOT

Päivämäärä:

Osaa antaa palautetta toisille lapsille

Osaa vastaanottaa palautetta toisilta lapsilta

Osaa hallita ristiriitatilanteita ja sovitella oma-aloitteisesti

Osaa antaa tukea ja rohkaista toisia lapsia oma-aloitteisesti

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

VUOROVAIKUTUKSEEN LIITTYMISEN TAITOT

Päivämäärä:

Osaa itsenäisesti lähestyä toisia lapsia ja mennä ryhmän toimintaan mukaan

Osaa lähestyä muitakin kuin parhaita kavereitaan

Suhtautuu muiden osallistumiseen positiivisesti

Pystyy saavuttamaan tavoitteitaan vertaisryhmässä sopivassa määrin

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

TOISTEN HUOMIOON OTTAMISEN TAITOT

Päivämäärä:

Ottaa huomioon toiset lapset

Pystyy tekemään kompromisseja toisten lasten kanssa

Välttää satuttamasta tai loukkaamasta toisia lapsia

On ystävällinen toisille lapsille

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

(Lautamo & Laaksonen 2018; Laaksonen 2022)

LAPSEN LEIKKI

Päivämäärä:

Leikkiikö lapsi samoja leikkejä

Vaihtaako lapsi omatoimisesti leikkikavereita

Onnistuuko leikin lopettaminen ja toiseen tehtävään siirtyminen

Leikkiikö lapsi välineleikkiä

Leikkiikö lapsi rinnakkaisleikkiä

Leikkiikö lapsi roolileikkiä

Leikkiikö lapsi sääntöleikkiä

Hakeeko lapsi leikeissä fyysistä kontaktia toisiin lapsiin
(Esim. töniminen, potkiminen, lyöminen, kovaa halaaminen)

Onnistuuko leikkiminen sovittujen sääntöjen mukaisesti

Tuleeko lapsi ymmärretyksi leikeissään

Valitseeko lapsi leikin itse

Jos lapsen parhaat kaverit ovat pois,
jääkö lapsi leikkimään yksin

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

Keskittyminen leikkeihin

Lapselle ominainen tapa toimia leikeissä

Päivämäärä:

Varhaiskasvattajan rooli leikissä

Muita huomioita

Havainnointitilanteesta nousseet huomiot (vahvuudet, tuentarpeet)

Toimenpiteet, joilla tuemme lasta

Havainnointilomakkeen ohje:

Havainnointilomakkeen kahden ensimmäisen sivun osa-alueet ja havainnoitavat aiheet perustuvat kirjoihin Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa (Vilja Laaksonen 2022) sekä RALLA Leikki- ja kaveritaitojen havainnointimenetelmät (Tiina Lautamo ja Vilja Laaksonen 2018).

Kirjaa rastilla havainnointilomakkeen ruudukkoon, kuinka lapsi toimii havainnointitilanteessa

Aina: lapsi toimii näin yli 75% ajasta vapaassa leikkitilanteessa

Usein: lapsi toimii näin noin 35-75% ajasta vapaassa leikkitilanteessa

Joskus: lapsi toimii näin noin 5-35% ajasta vapaassa leikkitilanteessa

Ei koskaan: lapsi toimii näin alle 5% ajasta vapaassa leikkitilanteessa

Keskittyminen leikkeihin

Tähän voi kirjoittaa vapaasti, miten lapsi keskittyy leikkeihinsä

Lapselle ominainen tapa toimia leikeissä

Tähän voi kirjoittaa vapaasti, millainen on lapsen ominainen tapa toimia leikeissä.

Esimerkiksi vetäytyjä, johtaja, ideoija...

Tähän kohtaan voi kirjoittaa myös miten siirtymiset leikeistä toiseen sujuvat tai miten leikin lopettaminen sujuu

Varhaiskasvattajan rooli leikissä

Tähän kohtaan voi laittaa huomioita tai havaintoja omasta tai tiimin toisen varhaiskasvattajan toiminnasta lasten leikeissä. Tämä kohta toimii myös reflektion välineenä omalle ja tiiminjäsenten toiminnalle.

Tätä kohtaa voi täyttää myös irrallisena ilman, että havainnoi tiettyä lasta.

Muita huomioita

Tähän voi kirjoittaa muita mahdollisia huomioita, joita havainnointitilanteen aikana nousee.

Havainnointitilanteesta nousseet huomiot (vahvuudet, tuentarpeet)

Laita tähän kohtaan ensimmäiseksi päivämäärä ja jos kirjaat tähän kohtaan useamman eri havainnointikerran jälkeen, laita aina päivämäärä ennen uutta kirjausta.

Tämä kohta täytetään havainnointitilanteen jälkeen. Tässä kohdassa on mahdollista reflektoida tilannetta. Tähän voi kirjata ne huomiot, jotka havainnointitilanteesta nousevat. Esimerkiksi lapsen vahvuudet ja mahdolliset tuentarpeet.

Toimenpiteet, joilla tuemme lasta

Tämä kohta täytetään yhdessä tiimin kanssa, sen jälkeen, kun havainnoitsija on kertonut havainnoistaan tiimille. Tähän kirjataan yhdessä tiimin kanssa pohditut toimenpiteet, joihin ryhdytään, esimerkiksi tarvitaanko lisää havainnointia, miten lasta tuetaan, mitä konkreettisia toimia tukeminen tarkoittaa esimerkiksi oppimisympäristön muokkaus.

Liite 3: Saatekirja ja päiväkirja

Saatekirje leikin havainnointilomakkeen käyttöön

Teen opinnäytetyötäni Laurea-ammattikorkeakoulussa sosionomin koulutusohjelmassa, suuntautuen varhaiskasvatukseen. Tarkoitukseni on luoda päiväkotiihin leikin havainnointilomake. Lomakkeen avulla yksittäisen lapsen leikkejä voi havainnoida leikki- ja vuorovaikutustaitojen osalta.

Saatte nyt ensimmäisen version leikin havainnointilomakkeesta koekäyttöönne. Lomaketta ja ohjeistusta muokataan antamanne palautteen perusteella. Tämän takia lomakkeen testaaminen ja siitä saatava palaute on tärkeää.

Toivoisin, että testaisitte lomaketta muutaman kerran ja annatte siitä palautetta päiväkirjan muodossa. Näin lomakkeesta saadaan mahdollisimman luotettavaa tietoa. Mitä enemmän kertoja lomaketta käytätte sitä enemmän tietoa sen käytettävyydestä ja ominaisuuksista saadaan.

Päiväkirjaan voi kirjata ajatuksia ja kokemuksia havainnointilomakkeesta esimerkiksi seuraavista teemoista:

- Lomakkeen ulkonäkö
- Lomakkeen käytettävyys
- Lomakkeen toimivuus havainnoinnissa
- Lomakkeen havainnointiaiheet
- Lomakkeen ohjeistus
- Kehitysehdotuksia

Päiväkirjaan voi merkitä myös muita ajatuksia ja havaintoja, joita testijakson aikana nousee esiin. Tarvittaessa päiväkirjaa voi jatkaa sivun toiselle puolelle tai uudelle paperille.

Mikäli teillä nousee kysymyksiä aiheeseen liittyen, ottakaa rohkeasti yhteyttä:

Johanna Kähärä-Laitinen

XXX XXXXXXXX

Havainnointilomakkeen päiväkirja

Päiväkirjaan voi kirjata kokemuksia ja ajatuksia havainnointilomakkeesta esimerkiksi seuraavista teemoista:

- Lomakkeen ulkonäkö
- Lomakkeen käytettävyys
- Lomakkeen toimivuus havainnoinnissa
- Lomakkeen havainnointiaiheet
- Lomakkeen ohjeistus
- Kehitysehdotuksia

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Liite 4: Päiväkirjojen luokittelu

Ulkonäkö +selkokielinen +siisti +selkeä +yksinkertainen +visuaalisesti helposti lähestyttävä -ensimmäiselle sivulle isommat vä- lit/selkeämmin eroteltuna aihealu- eet toisistaan	Käytettävyys +helppo käyttää +helposti täytettävä +nopeasti ja helposti rastitettava +sivuja voi käyttää eri kerroilla +kaikkia sivuja ei tarvitse täyttää samalla kertaa +havainnointiaiheet kattavat ja monipuoliset +määritelty mitä käsitteet aina/usein/joskus/ei koskaan tar- koittaa +ymmärrettävät väittämät +vapaalle havainnoinnille hyvin ti- laa - liian pitkä/monisivuinen
Ohjeistus +selkeä +asiallinen	Muuta +hyvin eri näkökulmia +vapaat ruudut hyvät +havainnointiaiheet kattavat ja monipuoliset +huolenaiheet ja tuentarpeet nou- sevat nopealla täyttämälläkin selkeästi esiin +sopii kaikille ammattiryhmille -pienimmillä lapsilla 1-3v suurin osa asioista vasta harjoittelussa Toiveina -esimerkkejä erilaisista leikkijöistä -esimerkkilista erilaisista tuen tar- peista -henkilökunnan oma laatikko -suppeampi lomake

Liite 5: Havainnointilomake ja ohjeistus (valmis)

LEIKIN HAVAINNOINTILOMAKE**Nimi:****Ryhmä:****Ikä (vuosi/kk):****Havainnointipäivämäärä:****Havainnoitsija:****Havainnoitsijan rooli:**

(tasavertaisena mukana leikissä, ulkopuolinen havainnoija, leikin ohjaajana)

VASTAUSVAIHTOEHDOT: Aina (yli 75% ajasta) Usein (35-75% ajasta) Joskus (5-35% ajasta) Ei koskaan (alle 5% ajasta)

LEIKKITAIDOT**UTELIAISUUS Päivämäärä:**

Osoittaa kiinnostusta ympäristöä ja esineitä kohtaan

Osallistuu uusiin leikkeihin

Käyttää leikeissään vaihtelevasti eri leluja ja esineitä

Päättää itse mitä tekee ennemmin kuin matkii toisten tekemisiä

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

LEIKILLISYYS Päivämäärä:

Osoittaa tunteitaan leikin aikana

Hassuttelee ja vitsailee

Ottaa riskejä ja etsii itselleen haasteellista toimintaa

Antautuu leikin tapahtumiin tekemiseen keskittyen

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

TARINALLISUUS Päivämäärä:

Aloittaa leikin ilman aikuisen tukea

Leikissä on teema tai tarina

Leikillä on selkeä tarkoitus

Rakentaa leikkiympäristöjä

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

KUVITTEELLISUUS Päivämäärä:

Keksii omia leikki-ideoita

Käyttää esineitä eri tavalla kuin on tarkoitettu

Leikkii olevansa joku muu

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

KAVERILEIKKI Päivämäärä:

Jakaa leluja toisten kanssa

Osallistuu aktiivisena toimijana yhteiseen leikkiin

Ymmärtää toisten keksimiä leikkejä

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

KAVERITAITOT:**RYHMÄSSÄ TOIMIMISEN TAITOT Päivämäärä:**

Osaa toisten lasten kanssa ilmaista itseään tilanteeseen sopivalla tavalla

Osaa viestiä tarkoituksen mukaisella tavalla toisten lasten viestintätavan ja tunteet huomioiden

Osaa noudattaa ja ymmärtää yhteisiä sääntöjä

Osaa sitoutua ryhmän toimintaan pitkäjänteisesti

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

VUOROVAIKUTUKSEN YLLÄPITÄMISEN JA VERTAISTEN TUKEMISEN TAITOT**Päivämäärä:**

Osaa antaa palautetta toisille lapsille

Osaa vastaanottaa palautetta toisilta lapsilta

Osaa hallita ristiriitatilanteita ja sovitella oma-aloitteisesti

Osaa antaa tukea ja rohkaista toisia lapsia oma-aloitteisesti

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

VUOROVAIKUTUKSEEN LIITTYMISEN TAITOT**Päivämäärä:**

Osaa itsenäisesti lähestyä toisia lapsia ja mennä ryhmän toimintaan mukaan

Osaa lähestyä muitakin kuin parhaita kavereitaan

Suhtautuu muiden osallistumiseen positiivisesti

Pystyy saavuttamaan tavoitteitaan vertaisryhmässä sopivassa määrin

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

TOISTEN HUOMIOON OTTAMISEN TAITOT**Päivämäärä:**

Otaa huomioon toiset lapset

Pystyy tekemään kompromisseja toisten lasten kanssa

Välttää satuttamista tai loukkaamista toisia lapsia

On ystävällinen toisille lapsille

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

LAPSEN LEIKKI

Päivämäärä:

Leikkiikö lapsi samoja leikkejä

Vaihtaako lapsi omatoimisesti leikkikavereita

Onnistuuko leikin lopettaminen ja toiseen tehtävään siirtyminen

Leikkiikö lapsi välineleikkiä

Leikkiikö lapsi rinnakkaisleikkiä

Leikkiikö lapsi roolileikkiä

Leikkiikö lapsi sääntöleikkiä

Hakeeko lapsi leikeissä fyysistä kontaktia toisiin lapsiin
(Esim. töniminen, potkiminen, lyöminen, kovaa halaaminen)

Onnistuuko leikkiminen sovittujen sääntöjen mukaisesti

Tuleeko lapsi ymmärretyksi leikeissään

Valitseeko lapsi leikin itse

Jos lapsen parhaat kaverit ovat pois,
jääkö lapsi leikkimään yksin

Aina	Usein	Joskus	Ei koskaan

Keskittyminen leikkeihin

Lapselle ominainen tapa toimia leikeissä

Päivämäärä:

Varhaiskasvattajan rooli leikissä

Muita huomioita

Havainnointitilanteesta nousseet huomiot (vahvuudet, tuentarpeet)

Toimenpiteet, joilla tuemme lasta

Havainnointilomakkeen ohje:

Havainnointilomake on kehitetty ammattikorkeakoulu Laurean opinnäytetyönä. Lomakkeen on toteuttanut opiskelija Johanna Kähärä-Laitinen yhteistyössä varhaiskasvatuksen opettajien kanssa.

Havainnointilomakkeen kahden ensimmäisen sivun osa-alueet ja havainnoitavat aiheet perustuvat kirjoihin Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa (Vilja Laaksonen 2022) sekä RALLA Leikki- ja kaveritaitojen havainnointimenetelmät (Tiina Lautamo ja Vilja Laaksonen 2018).

Lomaketta ei ole tarkoitus täyttää kerralla kokonaan, vaan sitä voi täyttää useassa eri osassa, tämän takia kohtia päivämäärille on useissa eri paikoissa. Merkintöjä voi tehdä eri päivinä eri värisellä kynällä oman hahmottamisen helpottamiseksi.

Kirjaa rastilla havainnointilomakkeen ruudukkoon, kuinka lapsi toimii havainnointitilanteessa

Aina: lapsi toimii näin yli 75% ajasta vapaassa leikkitilanteessa

Usein: lapsi toimii näin noin 35-75% ajasta vapaassa leikkitilanteessa

Joskus: lapsi toimii näin noin 5-35% ajasta vapaassa leikkitilanteessa

Ei koskaan: lapsi toimii näin alle 5% ajasta vapaassa leikkitilanteessa

Keskittyminen leikkeihin

Tähän voi kirjoittaa vapaasti, miten lapsi keskittyy leikkeihinsä

Esimerkiksi haluaa vaihtaa leikkiä usein, haluaa vaihtaa roolia leikissä usein, keskittyy leikkiin pitkäjänteisesti, keskittyy vain tiettyyn leikkiin pitkäjänteisesti...

Lapselle ominainen tapa toimia leikeissä

Tähän voi kirjoittaa vapaasti, millainen on lapsen ominainen tapa toimia leikeissä.

Esimerkiksi vetäytyjä, johtaja, ideoija...

Tähän kohtaan voi kirjoittaa myös miten siirtymiset leikeistä toiseen sujuvat tai miten leikin lopettaminen sujuu

Varhaiskasvattajan rooli leikissä

Tähän kohtaan voi laittaa huomioita tai havaintoja omasta tai tiimin toisen varhaiskasvattajan toiminnasta lasten leikeissä. Tämä kohta toimii myös reflektion välineenä omalle ja tiiminjäsenten toiminnalle.

Tätä kohtaa voi täyttää myös irrallisena ilman, että havainnoi tiettyä lasta.

Muita huomioita

Tähän voi kirjoittaa muita mahdollisia huomioita, joita havainnointitilanteen aikana nousee. Esimerkiksi lapsen mielenkiinnonkohteista.

Havainnointitilanteesta nousseet huomiot (vahvuudet, tuentarpeet)

Laita tähän kohtaan ensimmäiseksi päivämäärä ja jos kirjaat tähän kohtaan useamman eri havainnointikerran jälkeen, laita aina päivämäärä ennen uutta kirjausta.

Tämä kohta täytetään havainnointitilanteen jälkeen. Tässä kohdassa on mahdollista reflektoida tilannetta. Tähän voi kirjata ne huomiot, jotka havainnointitilanteesta nousevat. Esimerkiksi lapsen vahvuudet ja mahdolliset tuentarpeet sekä oppimisympäristön muokkaaminen.

Esimerkkejä vahvuuksista: luovuus, uteliaisuus, sinnikkyys, reiluus, rohkeus, rehellisyys, ystävällisyys, myötätunto, harkitsevuus, huumorintaju, näkökulmanottokyky

Esimerkkejä tuentarpeista: tunne-elämän taidot, sosiaaliset taidot, käyttäytyminen, keskittyminen ja tarkkaavuus, motoriset taidot (hieno- ja karkeamotoriikka), kielelliset taidot, matemaattiset taidot

Toimenpiteet, joilla tuemme lasta

Tämä kohta täytetään yhdessä tiimin kanssa, sen jälkeen, kun havainnoitsija on kertonut havainnoistaan tiimille. Tähän kirjataan yhdessä tiimin kanssa pohditut toimenpiteet, joihin ryhdytään, esimerkiksi tarvitaanko lisää havainnointia, miten lasta tuetaan ja mitä konkreettisia toimia tukeminen tarkoittaa esimerkiksi oppimisympäristön muokkaus.

Tähän kohtaan on hyvä palata ja miettiä onko sovitut toimenpiteet viety käytäntöön, miten ne ovat vaikuttaneet ja pitäisikö tehdä vielä muita muutoksia.